

Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА



Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ

ИЗДАНИЕТО Е ОДОБРЕНО
И ПРЕПОРЪЧАНО ОТ МОН

НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

Поредицата „Българска класика“
е под общата редакция
на ИВАН ГРАНИТСКИ
и ПАНКО АНЧЕВ

Издателство
• ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ •
София, 2005

СТИХОТВОРЕНИЯ

*На корицата: Детайли от картини на
художниците Владимир Димитров-Майстора и
Добри Добрев*

© Николай Марангозов, автор
© Петър Добрев, библиотечно оформление
© Издателство „Захарий Стоянов“, 2005
ISBN 954-739-649-8

ГОДИШНИ КРЪГОВЕ

ПЕСЕН НА ДЪЖДА

Чуйте дъжда! –
полунощния дъжд над града –
който цял е във смях разлюлян
и понесен в полети възторжни
низ пространствата есенни –
полунощния дъжд:
безумен, пиян и могъщ –
мълниеносен и весел –
понесъл
със кистък и гръм
своите тъмни огромни крила –
и навесил в нощта своята сянка и гняв –
той пронизва съня на нощта със стрели –
той погребва земята в безлунни мъгли!
Ето със дивния порив
на страхотна и дива стихия
той се спуща по тъмния грум на нощта –
и сред мрак и тревога, и трясък и вой –
понесен в потресния набяг на смъртта –
той изкормя огромния мях на небето –
с един яден и огнен замах
той руши планини
и удавя със страх равнините
и техния нощен покой –
запокият луната
в преизподни от мрак
или гневно врхлища
в похита

и яростна ревност
 върху стени от гранит –
 и от крепостен камък –
 върху мъртви забравени замъци гревни...

Дъждът!
 Непрестанния
 дъжд сред нощта!
 Който гордо ликува в просторите –
 той излива порои
 от знойна и черна вода –
 от безмерни съсъди и щерни
 във бездънно разтворени
 пропасти –
 той обсажда града
 с дългобойни
 и адски оръдия –
 гръмко надува
 милиони тромбони –
 неуморно, упорно тръби
 във закана и смърт,
 призовава на смъртен гвубой
 всички зли духове
 и зове
 вси стихии на бран –
 разлюлява камбаните
 на нощта
 във безумствена демонска месса
 и бий ужасение!

И написва със гибелна мълния
 в мрака – ф а р е с! –
 застрашава света със потоп –
 известява за Страшния съд!

Ето – бясно
 той цял се разкъсва
 от писък и зло вдъхновение,
 той изпълня със смях
 тишината, разпята
 от страх –
 ето във гибелен прилив и плисък
 той потапя с вода равнините –
 ужасените бедни селения –
 в техните ниви дълбай гробове,
 в тях заравя удавници –
 той разтваря утробата
 на първородната пролет
 изнасилва със прилив реките,
 удавя със мътни вълни
 чистотата на бедните ручей –
 прокужда съня богомолен на болни блатата,
 внася смут в езерата
 и техния приказен мир:
 о неспирния дъжд сред нощта!

Но за миг –
 той пресеква и дълго мълчи

във угроза и чемерен блян
и отново:
със лих и несвесен порив –
той разбива покоя със взрив,
или хвърля кръз тмите – ракети
или дълго филмира по бойни полета,
или придружава със плач
погребални процесии,
или пък танцува
кокетен и луг
по паважите.

Но понявга:
внезапно той пада сразен
и отпуца крила преломени
в умора над земята –
тогава
той –
или кротко заспива
във нейните святи обятия,
или дълго и горестно хлипа
в листата на сънни брези,
под стрехите на мирните къщи –
под прозорците проси приют
или тихо ридай и облива
със горчиби
сълзи –
тишината набожна

на някой Рембо –
на някой Верлен –
или морето,
или твоето, читателю...

О тогава
той става трогателно мил
събеседник на нашето самотно сърце
и верен и скъп изповедник
на нашата скръб:
в тишината тревожна на някоя свята
и траурна нощ...

1922

ПРОЛЕТТА

По твоята усмивка,
 красавице!
 В ръцете на тоя годеник.
 Пищни,
 пеещи зеленини.
 Сокът на живителност.
 Преставаме да молим щедростта.
 Минаваме
 под триумфални арки.
 Над нас е слънцето,
 което
 варосва
 земята
 по случай празниците.
 Парковете се изпълняват
 със дойки:
 те возят на копринени колички
 поетите на бъдещето
 или просто
 разхождат
 своите розови кордели.
 Майки –
 които се гордеят
 със своята бременност.
 Чувстваш се във кън.
 Минувачи.
 На петлиците им
 светят

свежи
 рози.
 Те не са трезви.
 Мириси, които ни удавят:
 Осанна!
 Очите на мечтателите
 се стилизират с тона на небето.
 Сантименталните романи
 претърпяват хиляди издания.
 Опиянително.
 Душно.
 Насреещната цветарница
 е пълна с купувачи.
 Някой сеца във сърцето си
 потока на очарование:
 пада ничком.
 Дълго
 търкаме
 очите си
 от сън –
 чудесата стават възможни.

Като че днес
 и аз се върнах
 ведно със птиците –
 от юг!

КВАРТАЛНАТА ГРАДИНА

О ярка рекламна картина
на близкото пролетно пришествие –
заключена
в пращната
рамка
на булевардите!
О богатен
оазис
на кварталната градска градина!

Сред пустинната
каменна
грямка
на къщите –
ти разгръщаш
живителна зеленина...

Подир грубия
мъченически
делник
ние идваме
в твойто чистилице –
за да се молим:
във сладостно идопоклонство
пред зелените обелиски
на твоите коледни борове,
пред светения извор
на твоята пролетна свежест.

Сега ти раздипляш
зелената свила
на твойта великденска рокля,
кокетно
оглеждаш
лицето си
в огледалното лилийно езеро –
влюбени
нежни зефири
и южни топлици
милуват и решат
златистите
твои къдрици –
росни
гъжгове
те измиват
с небесна лейка,
а ранното утро
те пудри
със пурпурен прах.

А там долу –
на златния пясък –
до плачущата стара върба –
един влюбен поет
ти се радва
със протегнати
възбог ръце.

Докато
 един беден болник
 гледа
 от своята слънчева пейка
 със горчива
 наслада
 могъщото торзо
 на оня
 митичен
 красавец.

Увлечени
 във дивата
 палава
 прелест
 на майските бръмбари
 и пеперудите –
 децата
 изгубват своите майки
 и дойки
 и притихват
 от дългите слънчеви буйства
 в скутите
 на белобрадите
 пенсионери – джуджета
 и парадно закичени
 ветерани –
 които поглеждат

със тъжни очи
 проходящите влюбени двойки:
 как тихо
 разхождат
 из парка
 своите мечти
 и мълчания
 из покрайните
 алеи –
 до любимия сноп трепетлики,
 за да врежат
 в кората им
 своите сребърни инициали
 и верни сърца.

ПЪРВА ПРОЛЕТ

О днес –
 злободневката,
 към която
 очите на новородените
 издигат
 хвърчила
 от адмирации:

слонът на слънцето!
 ето:
 бавно,
 в тежък ход
 пристъпва той,
 излязъл
 от джунглите
 на тилилейските
 гори
 сега той крачи,
 огъва
 ламарината
 на синьото небе,
 пие със пълен хобот
 от вимето
 на гъждовните облаци
 и щедро
 ни облива
 със течено злато;
 о ведри слънчеви бани на гушата!

Ранни увеселителни влакове
 возят в предместията
 разквартирувана скука на лагер –
 по вси спурки и гари
 парадно
 козируват
 телеграфните
 стълбове –
 поля
 и гори дефилират
 под тържествената
 меса на пролетта;
 детски колонии
 колонизират ягодни поля;
 ята самолети
 отнасят младоженци
 на сватбени пътешествия –
 голям процент покръстени
 в идолопоклонство –
 слънчевите акции се качват!
 Във фаталната минута
 един самоубиец
 вижда своя револвер от шоколад –
 и го изяжда –
 от възторг
 героя се поездя на своя Пегас
 и отлита
 със него
 къмто Млечния път...

ЛЯТО

Слънчево.
 Monet рисува някъде из рая.
 Лебедите плуват и мълчат.
 Не чакам песента им
 в такива часове:
 о блавест
 на синьото. Бялото. Златното.
 Не виждам пълноцветен спектър.
 Не трябва опий.
 Нали видяхме равното?
 Дърветата люлеят сочни плодове.
 Небето – златния плод на слънцето.
 Мигът стопява сладостта му
 в моите уста.
 Желал бих да сънувам
 Млечния път.
 Да плувам по реките на залеза.
 Те носят мойта кръв пролята –
 някога по бойните полета на небето.
 О кой припомни?
 Тоз, който ми диктува епитафия?
 Счупвам своето перо.
 Слънчево.

ЕСЕН

Дърварят, който бий със секирата,
 разсича със весели удари
 на нощта тишината съсирена –
 и разбужда утрото.

През мъглите слънцето гледа,
 бледно, като пита востъчна,
 и огрява моравите цветни
 с първа слана баракосани.

В градините синнаха сливите,
 натегнаха клони и кичури
 и ябълките бузи наливат
 като на млади момичета.

Дъждовете повесват цедилки
 над клони и проломи –
 орачът въздъхва доволен
 и потегля със рало към нивата.

Напуснаха птиците пойни
 оголели гъбрави и дебри –
 своите жертви там чакат и дебнат
 ловецът, вълкът и разбойника.

Есента – златокосата скитница,
 що лудува по кър и раздрумища –
 дъждовете ѝ мокрят полите,
 ветровете я гонят из шумите...

ГОРЯНИ

Блазе ви, о столетни жители,
свободни поданици на гората –
гървари,
овчари,
хайдути!
Вий, гордите съседи на небето –
отшелници от моя свят надолен.
Побратими на птиците и дивеча,
сраснати със храсти, корени, скали и стволи,

блажени с прости радости и грижи,
живейте вий в честитите си хижи и бърлоги
в самотната гържава на балкана.

Зората ви събужда –
от сън благословен –
със вкусния подарък – роса и светлини.
Вий радостно напущате коравите леговища,
за да посрещнете със поздрав земния си ген.

Обкичени с цветя и листи,
въоръжени с брадви,
с триони,
с карабини,
с кавали

вий тръгвате със вълчите цървули през леса
под сянката на вековечни гървеса –
чиято старост

и кичести върхари
вопият чак до синеви небесни.

Понесени по козите пътеки
вий се радвате като деца на екома
на вашите звънки гласове и стъпки.

Край вас ечи рапсодията на гората:
о сънни пътени на пролетните водопади!
Възторжна песен на клокаещите извори,
бодър пукот на хайдушки карабини,
весел еком на гърварските секири и триони,
нежна пасторала на планинския вечерник:
по надолнището слиза песента
на стадото и на овчаря,
който носи
поздравите на хайдутите
към огрените от заника подножия –
към полетата,
разцъфнали от край до край на хоризонта
с пшеница,
тютюни
и рози.

ХУЛИГАНСКИ ЕЛЕГИИ

I

О как понякога
ни става близък
духа на вси низвергнати –
из рая на радостта –
на вси зачеркнати
от поменика на благонадеждните –
на вси анатемосани
от своите религии...

И носим ний
безименното иго на часа.
във който –

О сладострастие на грешника,
измолил сетното прощение
от своя Бог –
отново да здрависаш гружелюбно Дявола...
Да слушаш твоя брат –
Авела –
да пей „Осанна Вишних!“
и да се смееш
снизходително –
и вместо към причастие
да извърнеш твоята уста
готова
да хули – да хули –

или внезапно
да се преродиш
във дете –
във медуум на бялата невинност,
който
мърдо
написва –
н у л а.

II

Бдя –
о твѣй главата ми е децимална монка –
тежести, които не обхваща.
И моя сън –
скъсано любовно писмо.
И моето сърце –
негресирано кученце,
което ръмжи
в своята клетка –
къмто мрака навън.

Мрак.
Късни гости.
На едни връщам визитните картички –
предусещам техните намерения!
Други –
ме посещават без фракове
след сегем и половина часа.

Те сервират на моята маса
ястия от всички европейски кухни –
но моята маса е операционна!

И внезапно
мойта стая –
о лакирана каюта
и моя милост –
капитан на тоя въздушен кораб!

Или падам
в пращни катакомби –
алхимия,
медикаменти,
кошто гълтам –
заг мен
лабиринтни коридори,
стени със криви огледала –
в тях – моите образи –
горко – разбирам крясъка
на тая менажерия!

А някъде
заг картонената пирамида на града
нощта –
все този бърбър и скучен сфинкс – палячо –
о днес ний знаем неговите тайни!

А на небето
бивш един градоначалник
нервнички –
плюе звездни храчки по лазурния паркет
и заканително е острието
на неговия показалец –
о златен лунен маникюр!

Но най-сетне,
господин докторе –
определете ми диоптъра:
и аз искам да видя утрото и слънцето –
най-сетне!

III

О сърце, експлодиращо в бяс –
центробежно
навън –
във горестни
болестни пориви –
навън –
през прозореца
аз политам,
освиркан от моите съквартиранти –
о скъпо приятелство на мебелите,
що загубвам в тоя час!

Позорно навън
 посред улицата
 мойто тяло
 пада –
 багаж,
 който бързо
 веднага
 ръце
 милиони –
 товарят,
 разтоварват
 или газу
 сляпата конница на шума –
 моя вик е
 реклама на мирова скръб. –
 Тъй звъни
 и бий
 плачевното ехо
 по тъмни и стръмни стени. –
 Стени, стени, стени...
 Непосилно
 над слабия
 мой гръб. –

Жаген от вечната скръб
 и мечта –
 за теб, премирана красота!
 Подир нея –

нозете ми:
 ветрило на паническия бяг –
 но забинаги –
 всуе и врегом
 разбивам глава ò плакати:
 „Вход забранен!“
 Ида братствен –
 приветствувам вси –
 посред тях лицето ми
 внася скандал –
 линчуват ме;
 семен поглед
 отправям
 към небето забравено:
 то ме убива със слънчеви камъни...

IV

Мил привет
 вам: събеседници късни!
 Късно.
 Тягостни сенки.
 Тука.
 Вътре.
 Врегом.
 О мъгри съветници!
 Мои двойници нощни –
 скъпи покойници,
 излезте от гроба на мълчанието –

мили мъртвородени отроци,
хвърлени
в люлките на вятъра!
О вий обесници
в комините на къщите!
Мил привет
вам:
о спящи прилепи
в сините
люляци
на нощта!

V

Заклученик във многостенна тягост –
милиони волта напрежение...

Братя,
съжители –
о вашите сивеещи коси
в квадратната скука
на слепи прозорци:
без вази,
без белвю –
соло писък във пустиня –
без ехо!

Напразно чакаме
да ни приветствуват на „ми“
пощенските раздавачи с чаканата благовест!

Той,
неговата маса,
и – гадателно вино:
молете се за бедния Гаспар!

Да слушаш как една машинописка
изтраква в жестоката монотонност на
дните
своята присъда:
да бъдеш сам!
О знам:
единствен, верен мой спътник –
добрият негър на скръбта –
моят слуга –
или обратно?

VI

Като яростен орляк от стършели –
моите мисли
гъмжат –
уязвени –
в прогнилата хралупа
на мойта вековна глава.

Лихи вихри
обрулиха китните кичури свежи копнежи –
ей ръцете ми:
два обезлистени клона.

Черни гарвани
свиват гнезда
във очите ми –
бездни от горест.

Бавно
се сипе,
пада,
затрупва
косите ми
тежкия сняг
на погранилата старост.

Напразно чакам да се запролетя.

VII

В моя град,
в тая нощ,
аз съм плах чужденец
и нерадостен гост.
Тъмен страх
хлуе
в сърцето ми
и аз гледам
във гива
самотност
и смут:

вечерната перспектива
на отшумяващите булеварди,
които ме посрещат
със своите коварни ъгли
и многоръки кръстопътища –
които ме душат за гърлото...

О призрачни стълпотворения
на чуждите къщи,
които се свеждат над мен –
светлинни реклами,
които ме обстрелват
с чудни сензации. –

Колите на движението
се плъзгат в безумен кадрил –
по одъждените паважи –
където
ведно със гърмовния марш
на кошмарната улица
аз се сливам със буйния бързей
от сенки,
бои
и лица –

о напразно аз търся
някой сърдечен побратим
между вас:

о късни
минувачи!

кошто ме дебнат,
настигат,
отминават,
и мълком
и мрачно –
без поздрав,
без поглед дори. –
Зад всяка крайпътна акация
ме чака един непознат –
който ме тупа по рамото:
колко груб
и несвесен
е Вашия стих –
о клети приятелю!

Колко хубави мисли
прегазват във мен
автобусите!
Колко евтин
и искрен смях
се разискря в очите
на моите нощни сестри!

Когато
разнежен
от нощните пари –

от росния, тъжния гъжд
аз се връщам
към мойта затворена къща
в тишината на тия покрайни квартали –
аз чувам как тъпо отеква
предателско ехо
на моите собствени стъпки!

Аз прегръщам
безокия черен фенер
на ъгъла –
свиря досадно
в съня на заспалите прозорци
и дълго беседвам със мъдрите кочияши
върху близкия изгрев на слънцето...

О тогава
аз чувствавам
как чезне
душата ми –
и става
на мъничко зърно –
и моя глас –
елегичен
и хрипав
ропотно
хлипа:
ех ти, ориснице,
ех, моя мащеха зла!

ХРОНИКА ANNO 1923

38

НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ

Един Сократ в кошница –
и мисля:
Къде изхвъркнахте, изящни ангелчета,
от фасадите на вчерашните къщи?
Тъжно повяхват и капят
акантусите от капителите на храмове грев-
ни.
Зелени куполи на миналата слава –
потъмнява вашата патина до траур.
Бледнее лавъра на победителя.

Стегнете строя си,
о братя,
прегърбени от добрина:
о има още вегетарианци,
които пасат детелина!
Пулса ми бие кресчендо:
минувачи!
Записвайте помощи
за гладуващите в Поволжието!
Само голфицромът Русия
ще стопи
злетчера Европа!

Радостта е обложена с данък за лукс –
истини казани с повишен тон –
Бастилия!
Днес е патронния празник на касаните:

някой гържи тост,
в главата му ликуват юнашки събори,
боксови игри,
рекордмани,
Джасбанд.

Колониите колонизират
своите метрополи:
с художествените находки в Океания
декорират своите холове
префинените европейци.
Джими, джими танц.
Жените носят прекалените бои на века.
О колко много удавници по тротоарите!
Старинният валс на Европа
агонизира в разкордираното сърце
на инвалидната шарманка.
Със пасивна гимнастика
не се реагира, прочее.
Къде е червената карта?

А някъде далече, далече
един червенокож дивак
си меле спокойно
хлебното зърно
с праисторически камък...

39

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

ЗАВРЪЩАНЕ

40

НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ

След възторжно
и гордо
отплуване —

прелъстен
от пъстрия
разкош на
сънувани
острови
и от мораво-златния
цвят на
необятни
и светли
морета —
капитан
и матрос
на богати
фрегати —

аз прекосах
надлъж
и нашир —
не веднъж! —
многоликия
приказен мир
и духът ми
видя и вода, и звезда,
и размътен пиян

океан,
и най-бистър
фиорд,
и полярна звезда,
и арктически бряг,
и тропически злак...

Ала нигде
не вдигнах аз флаг!
И ето ме пак
опърлен
от зли ветрове,
и ето ме горд
пред родния
залив
и порт,
където забинаги
хвърлям аз котва!

Люлей ме безстрастният отлив
на моите напразни
и ялови
пориви.
И морна е
моята душа
от безумствени
полети
навис

41

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

към боите
лъжливи
на миражни
пространства.

О страшно
и диво
пиянство
на моите очи –
със което
веднъж
и забинаги
свършвам –
и свърших
вовек!

Сега
аз отново се връщам
към теб:
о мой обичен брег!

Подкосени
нозе
коленича –
и мойта уста
изповедно
молитвено
среща:

о заветна
нам
кръстнице
пръст!

ЗАКЛИНАТЕЛ
/хулиганска елегия/

44

НИКОЛАЙ МАРАНГОВ

Безмилостно хвърлен
във пъклений кръг
на несмлъкно разтръгвана мъка –
аз нагавам
сподавен
в сухи
сълзи,
глух и
неравен,
разплавен
във бяс –
моя глас
на вражда
и на хула –
о изгорено от стара ръжда,
ти дуло
на моето гърло –
което отправям
към вас:
о безумни и нищи
хора и братя!
Бих искал да стрелям в сърцата ви
с думи
и с мълнии
грозни
и ясни –
гръмогласно
да събудя

съня ви блажен:
горко ви –
о клетници, –
когато над вашите
грехонадни
палати
и цветущи
градини –
които ревниво
населявате днес –
когато ще падне
мъстителен камен
на праведен, пламенен гняв –
о когато
ще отприщам
прогнилите
водоеми
на времето –
ще се впуснем
във темна
лавина
над вашия рай!
Вардаа!
О горди
и омразни
помазници,
разглезени
от завета

45

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

проклет
на вековете!
Но горко аз знам:
напразно
невям
и нехеля
ще изстрелям
аз моите братствени залпове!

Че знам:
нашата горда душа
оглуша
и отвеки нечути
ще простенат
нашите ангелски жалби
о знам!
До денят
на нашия, страшния съг!
И вам,
сладкодумни поети,
аз отправям
пистолетни слова
във дум-думни куплети
къмто вашата сваят:
о как ненавиждам –
до бяс
и до трижди –
ваша лъжа,

о богоравни поети!
Чуйте
най-сетне:
слезте от вашите небесни балкони
и обуйте
сините
тесни
панталони
на живота
суров –
босоноги
стъпете,
тръгнете по влажната пръст
и мойта душа татуирана с огнени рани
изцелете със лира
и стих, и любов!
И вий, небеса –
без миражни бои
и без чудеса,
и ти, слънце продажно –
дето бягах от нашите подземни и темни
галерии
и катакомби –
от нашите бедни кирпичени домове –
провалете се вдън
гълбините
на сто преизподни – господни!...
О как жадна е моята райска змия,

що откърмих аз някога
 с благо то мляко
 на вярна любов!
 Но сега:
 моите очи са на жертвен овен:
 пред изгрева нов
 на грядущия ден!
 Но сега:
 аз съм гладен уличен пес
 и лежа
 по корем,
 и ръмжа,
 и ви чакам –
 вас,
 минавачи щастливи
 вий!
 Бий
 в мене яростна злоба
 и мъст –
 моите пръсти
 са скоби железни –
 бесни уста аз изписвам във писък
 и лай
 зъбите ми –
 верни куршуми,
 що тракат
 във такта
 и ритъма

на толкова
 болки
 безмерни!
 Но сега,
 но сега:
 аз съм опасният звяр –
 който заран
 излиза навън
 из мрачния пещерен сън
 на среща
 със слънцето
 и зове,
 и посяга със лапа –
 към слънцето:
 аз не съм сляп!
 И ще дойде часа
 и великия миг –
 и от нашите зли небеса
 ослепително ще засияй:
 о цватуца
 разголена
 пролет
 на май!
 И часа на грядуща и строга итога!
 О тогаз
 моя глас на проклятие
 ще низпадне
 като камък небесен над вас!

О знайте
и бъдете
готови –
вардаа!
Пазете се
от мойта ненавист –
о мерзавци
и клетници!
А вам –
о мрачни минувачи
прегърбени
от скърби
и грижи,
и труг,
аз целувам
ваштите длани
гнили
от рани
и кораби
от битки
и ви нося
варакосана
кумка
босилек
и здравец!

1925, Терлиц

ОДА НА МОЯТА МНОГОЛИКА ЛЮБОВНИЦА

Тебе възпявам – о моя съзвездна сестра,
която очаквам цяла вечност –
която съм срещал
преди билиони години
по пътищата на небесната карта. –

Във името на
предвечното наше роднинство
приеми
моя поздрав – вселенски –
и високата песен
на мойта гуша –
разкъсана
в брилянтни
викове
и потресена
в мълнии –
мойта песен
изпълня света със любов,
аз съм цял
в безутешна
тъга и печал...
Окрилен
от горък възторг
и копнеж –
аз те търся
по света –

по вси краища
на твоята сяйна родина. —
Аз се нося към тебе,
о възшебен
пленителен образ —
изповедна ти моя любов и мечта:
всеки миг те намирам,
всеки миг те изгубвам
посред грубия лик
на света!

...Аз те срещнах
в една тиха привечер
на Pont dei Sospiri
под звездите на бялото южно небе
и дълго те гледах
във твоят барокова рокля —
все тъй цъфтяща,
тъй както на пращната страница
във оня старинен Фамилен албум...
Аз обичам —
о змийската грация
на твоят кръшна походка —
твоите котешки зеници,
кошто ме канят
във бонбоньерите
на нощния Париж. —

Минавайки под триумфалните арки
на карнавални
и ярки
празненства —
ти ми подаряваш
един незабравим поглед
и една жълта роза.
Аз въздъхвам като Пиеро
след тая летяща карета,
след профила
на минавачката в черно —
аз се хвърлям във жертва
в меките обятия
на испанката,
която ме включва
в чародейната ножица
на тангото.
О трион на ревността:
това си ти —
може би —
силуетът зад завесата,
когото целува младоженецът —
в музикалната вечер
на тоя
отворен
прозорец!

О аз чувствам
електрическия лакет
на моята спътница
в подземния влак:
о как еднакво бие нашата кръв!

Непознатата
хубавица,
към която отправям
аз – смело –
галантен апел:
О любима
Йоланта,
Мария,
Лукреция,
Лулу. –
Ти босонога Миньон,
която слизаш от картината
и ми носиш
в конопена престилка
астрални цветя –
ти моя съседка,
която вечно плете на прозореца
дантелите на очарованието –
ти милосердна сестра
от небесния бар на любовта:

налей ти –
наливай,
мойта скъпа
и дълго непълнена чаша:

о как любя лъжливите пресни вина
и гъхът на сено от нова косимба!

ИНТЕРЬОРИ

56

НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ

I
Между тия четири стени –
които дишат –
ние сме отново двама:
ти,
моя малка Джоконда,
и аз:
едно дете, което блънува
във люлката
на твоите топли обятия...

Припомням първата астрална среща,
когато се заключиха в огнен кръг
хоризонтите на нашите погледи:
о твоите очи –
алени възглени –
опажариха гушата ми като плевник...

Аз чувам ангелските стъпки
на толкова скъпи часове –
на първия трепет
пред чудото на любовта –
луначните срещи
и дългите мъчания
в белите юнски нощи –
по сребърната панделка
на полския път –
о как оросихме цветята
със радостни съзвизии!

Аз спомням шепота на бели брези,
нежните трогателни думи
в самотивската тишина на гората –
магията на първата целувка...

Сега ние стоим ръка за ръка –
зачаровани в любов и медени усмивки.
О ненагледна прелест
на твоите ликуващи и прегани очи!
О как ласкае и облъхва
парфюма на твойта коса –
и горят от възторг и копнеж –
моите пръсти:

окован във веригите на твоите ласки
аз благославям блажената каторга на любов-
та.

О така
ний сме най-прекрасната двойка
от ковчега на щастието
и ничия вест
не очакваме
от вас:
о бели благовестни гълъби –
които ревниво прелитате
над нашия брачен алков. –

57

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

Сега нашите души са напълно
амалгамирани!

II

Във тая магическа нощ –
в която се срещат кометите –
ний бдиме
в сърдечна и благоговейна беседа
и чакаме да ни полезе
някой чародеен гост.

В топлата прясна на твоите обятия
аз сричам любимите сто имена
и моите алкохолични очи
бозаят омайната прелест
на твоя приказан профил.

През млечните мъгли
на тих сърдечен смут
ти ми се усмихваш
като лъчиста и румена утрина.
И протича в мене
безумният вечен копнеж:
о как пламенно кипва
с тропическа жажда
душата ми –
нажежена до бяло
експлодира

във огън
и вик:
о твойта тъй прелъстителна пролет!
Под сочните нарове
на южни градини
аз съм късно замръкнал скиталец –
но ти пуцаш насреща ми
настървените псета
на твоята гордост и свян –
ужасен,
аз политам
в смъртен скок
и падам
жестоко контузен
в нозете ти
и плахо моля:
о мои уголи!
Но ето – разключваш ти чемерни мигли
и всеки твой поглед ме хвърля в магия
и ето ръцете ти – яростни лъкове
засвирват по моите плачуци струни.
Сега
аз съм
цял във треска
може би аз танцувам
или се разхождам сомнамбулно –
не знам –
жигосват ме гъзи,

дави ме прилива топъл
 на разплавен живак
 кръговрати ме увличат
 във бездни от шемет –
 сега аз съм вретено,
 мойта кръв бие във медния гонг
 на сърцето ми
 и вести
 за моя предателски час,
 във който от мойто разумно чело
 окапват вси трезви треви.

ХВЪРЧАЩИЯТ ПЪТНИК

Пробуден
 от благата
 и нежна ласка
 на някоя майска
 слънчева утрин –
 да оставиш на прага
 на бедната си хижа –
 тъгата, мъката и грижата –

да викнеш
 гръмогласно:
 о велик
 и прекрасен,
 о необятен земен свят!

В моя ден
 благословен
 ти искаш да избродиш
 по вси посоки
 широката земя,
 и небето е за тебе ниско,

твоята запролетена душа
 се дига
 като попътно хвърчило
 навис къмто чистия бял небосклон
 да догони
 песента и волния полет
 на чучулигите.

Сега
 ти си оня весел пътник,
 който иде от далечината –
 нахлутил златната панама на слънцето
 и синята
 копринена омбела на небето.

Ето го:
 той се връща
 със душа миросана от изворите,
 и с бистър лъчезарен поглед:
 тая заран
 той е бил на гости на орлите
 и ни носи
 простия поздрав
 на гърварите и гроздовете.

Той газу
 из макови и житени полета,
 душа мирис на омайни билки,
 пие роса,
 яде злак,
 радва се на гъбите, които никнат,
 и преглъща младите фиданки...

А после:
 под сянката на някоя гърбава круша

той спира да почине –
 заслушан
 в сладкодумния шепот на шумата,
 в чудесната песен на птиците,
 в дивото съскане на пепелянките
 срещу лъскавите коси на косачите...
 докато заспи
 в горещата пещ на пладнията.

И пъдаря,
 който пада в тревата
 като архангел,
 е негов стар познайник.
 Той му казва гружелюбно:
 „Добра среща!“
 И сладко беседва с него
 за горските царе
 и техните корони,
 за копитата на бог Пан
 за свилениите вивки на феите,
 за чародейната флейта на Орфея,
 за хилядата либета на някой си змей...

И когато вечерта го лизне по челото –
 като благо агне –
 той дълго търка очите си от сън,
 тъжно гледа
 увяхващия венец на хоризонта

и морно подава ръка за прощаване
на последния лъч на слънцето.

Тогава той бързо лети
след светулките
над градини,
полета
и ниви –
загъхан,
той носи
на връщане
свойто
богато
сърце –
пълна
кошница
с теменуги
и ягоди,
които раздава
на всички ни.

ВЛАКОВЕ

Вие изхвърквате стремително
из слънчевата рамка
на миражни
летовнищни
пейзажи

и в небесен набяг
се понасяте –
със желязната песен
на колела
и вериги
и релси –
към безпределните
морави галечини –
на изток и запад,
и север и юг...

В моя мечтателен час
на вечерницата
вие догонвате залеза
и дългите сенки по ридовете
над някое алпийско езеро –

или с яростна ревност
пъзлите по серпантината
на исполинския планински масив:
черни,
загъхани

кашляте
сажди и пушек,
гневно промушват
скалисти бърга и чукари –
над сребърни пясъци
и сипеи
пищи
сирената
на локомотива –
в здрачената
котловина
се бие ехо с ехо:
монотонната песен на вагоните
с вечерния звън на неделната селска камбана...

Най-сетне
вий стигате следата на залеза –
и ликувате
цели окъпани в блясък
над снежнобелите върхове,
откъдето внезапно
отбивате вашия курс –
къмто Млечния път...

След пътеводния фар на луната
вие сега превалявате водораздела
и вашият тътен
гръмовно

изпъляня
надолните
сънни гори и проломи...

Във свиреп и панически бяг
вий се спущате
по стръмни наклони –
където
развихря
огнена
гриба –
локомотива –
диво неят спирачките
по завоите –
тревожно
надава
писък
сирената –
срещу черната паст на тунелите –
мостовете
огъват железни
гръбнаци
над прошумяващи
реки
и водопади –
вашата скорост
брули
сънните силуети

на гървета
и кули,
ръцете
на ветрени
мелници,
червения
поздрав
на кантонера,
телеграфните
стълбове –
угаснали свещици в нощта.

Сега вий прегазвате росната утрин
и навлизате през цъфтящи лъки и поречия,
където се плъзгате
край огледални крайбрежия –
сред безмерните
прери
вий се надбягвате
със стада от бизони,
камилки птици
и ковбои.
Уморено
и бавно
лъкатушите
между теменужни
полета и ниви –
тъжен

гъжд
ви облива.
От злачните пасбища
кромки добитъци ви гледат
и ви се радват,
или побягват изплашени
низ прашните кърица...

В някоя лятна привечер
вие пристигате
в малките
предместни гари
и разравяте
с вашия грохот
мравунека
на пероните –
забравяте се
в дълги маневри,
устройвате
зрелища,
разнижавате
вашиите прешлени –
о метални влечуги!
Докато
изпод червените фуражки
началниците
ревниво
поглеждат

на прощалните целувки на пътниците
и нервно
дават
сигнала
за тръгване.

САМОЛЕТИ

Високо,
високо –
над небостъргачи
и радиомачти –
по синьото
лятно
небе
алуминиеви
облаци
плуват
като маневриращи
дирижабли.

Нестройни
ята
лястовици
и акробатически
самолети
бият
крила
и прехвъркват
в лекомислени
лупинги,
чертаят
спирали,
гъги
и параболи.
Храбри

парашутисти
 с лъчисти
 чадъри
 низпадат
 изневидело
 над празнични
 аерогруми
 и работни
 кърища:
 като странни
 летовници,
 които се връщат
 от астрална
 разходка
 из пределите
 на стратосферата.
 Влюбени
 пътници
 се люлеят
 на сватбени
 самолети
 по бленувани
 рейсове –
 Капри –
 Хемерфес –
 и гледат
 през въздушния
 калейдоскоп

на прозореца
 към шеметната
 птича перспектива:
 неизгледани
 земи,
 украсени
 с боите
 на всички
 сезони
 и флори –
 надуплени
 с планини
 и поречия,
 осеяни
 с езера
 синеоки
 и чисти –
 поселени
 с цветните
 къртинични
 на идилични
 села
 и паланки;

панорамни
 градове –
 разорани
 пчелинища –

оплетени
 в златната
 паяжина
 на шосета,
 канали
 и линии:
 как бавно
 пълзят
 по кората
 на земната
 карта
 тия гревни
 дилижански
 и нескончаеми
 влакове,
 които
 отнасят
 товара на
 старото
 време!
 Горди
 летци
 и невидими
 дяволи
 яхат
 страхотни
 ескадри
 над пламнали

бойни
 театри
 и огнени
 линии.

Като рояк
 от яростни
 стършели
 със диво
 бръмчение
 те заглушават
 ловджийския
 рог
 на стаените
 девствени
 дебри
 и слушат
 над кроткия
 сън
 на избуяли
 нивя
 и орници –
 огромни
 сеячки
 картечници,
 които
 изсипват
 куршумено

жито
 над хлебни
 полета
 и отправят
 със газови
 бомби
 прекрасни
 уханни
 долини
 и розови
 равнери.
 Под ръкопашния
 бой
 на гъжда
 и на вятъра –
 който
 надува
 страшни
 хуни –
 те върло
 се хвърлят
 във грозен
 губой
 един
 срещу друг,
 те дълго
 се мятат
 смъртоносно

жигосани –
 опашати
 комети,
 които
 изгарят
 като ракети
 във жестокото
 увеселение
 на смъртта...

А сега
 те лежат
 изоставени
 сред богатата
 тлен
 на кон
 и човек:
 като скелети
 на ихтиозаври –
 върху
 димящото
 полесражение...
 Или пък:
 спокойно
 пладнуват
 в хангарите,
 от дълги
 игри

с ветровете
наситени,
и сякаш
преживят
лазур
и бензинени
пари
и чакат
готови
за ново
излитане.

ВЕЛИКДЕН В АРАПОВСКИЯ МАНАСТИР

БРИЧКА

Ей нашата шарена бричка –
как леко на път ни люлей!
Над сенника весела птичка
прелита и дълго ни пей.

Край пътя ни китни гръбчета
се кланят – на двойки – в кадрил:
как всички в премяна напета
е вече нагиздил април.

Тъй ласкаво погледа нежи
и пълни гушата със мир
картината с багрите свежи
на раззеленията шир.

А кончето радостно тропа
и вози ни вече от час.
Далече синее Родопа
и плува наспоред със нас.

Минаваме някакво село
със бели и сини къщи
и лъсва огряното чело
на кула черковна в степта.

Дордето колата забива
по цветния скат на хълма,
несетно пред нас се открива
светата обител сама.

Ей виж тоя приказен замък
заг веер тополи закрит –
паклиса с белия камък –
обраслия в люляци зид.

Виж тучните цветни ливади,
опасали божия път,
и как манастирските сгради
с великденска синка блестят!

... Ний спираме благоговейно
пред старата входна врата
и слита над нас ненадейно
една гургулица света:

„Елате, добри пилигрими,
потърсили отдох при мен –
тук всички са гости любими,
най-паче – в най-светлия ден!“...

О негли светица Неделя
ни среща със тия слова
и фреската над капитела
пред нас в тоя миг оживя?

УТРИНА

Как спокойно в теб се диша,
о столетна твърдина!
През прозоречната ниша
лумва сноп от светлина –

и разронва в мойта стая
чисто утринно злато.
Пред балкона ми играе
лястовичено ято.

Колко сладостно ромони
манастирската чешма,
над която китни клони
свеждат тежки повесма,

Въздуха трепти и жужне
от мушици и пчели,
в небесата теменужни
чучулига тремолі.

Сякаш песента ѝ чула,
заехтява с меден звън –
пей камбанената кула –
кани всички ни навън.

РАЗПЕТИ ПЕТЪК

84

НИКОЛАЙ МРАНГОЗОВ

Тъй както найите древни прародители
в онез отколейни и тъмни времена
са търсили по скритите обители
заревото на божията светлина –

така и ние, гаче ли погонени
от сенките на нашия безумен век,
отгъхваме спасени и забронени
със вярата в Спасителя богочовек.

Приканени от звъна на клепалото,
ний влизаме във храма в благочинен строй
и коленичим горестно пред тялото,
което нявга сам ни бе разчупил Той.

Заслушани в молитвените шепоти,
във успокойния напев на Отче наш,
целуваме ний образа безтрепетен,
изографисан върху простнатия плац.

Под него ний поредно преминаваме –
малцината поклонници на тоя храм –
клепалото забива на прощаване,
на устните ни тръпне изповеден псалм.

Ний дигаме молебствено десниците,
очите ни изпълня грейналия свод,
във шепите ни гаснат воцениците,
от купола ни благославя Саваот.

СЛАВЕЕВА ВЕЧЕР

85

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

Гасне слънчевата гурия
на изминатия ден
и заглъхва манастиря
цял във тишина вграден.

Сънният вечерен завей
шушне в стария чинар –
неуморен влюбен славей
пее на един върхар.

Песента му се разлива –
точи възъден конец –
да нагней речитатива
на съперника скворец.

И мелодията кръшна
с веселия си мажор
неусетно става тъжна –
потъмнява във минор.

Двама гости са се спрели
под открития сайвант –
слушат сладостните трели
на чаровния гискант.

О това сме ние с тебе,
моя обична жена!
Погледни как ни обсебя
синята грезгавина:

само старите тополи
заг градинските врати
светят с белите си стволи
както сватбени свеци.

ЗАЛЕЗИ НАД СТОБИ

I

От памтивек закътан в тая земна гънка,
до Вардара и Черна провекувал стан –
ти глух си днес за песента им звънка,
о град, от лабата на времето залян!

Вървя между ручните и сякаш гебна
да не смутя съня на някой – надживял
и твоята история великолепна,
и неизбежния ти нявгашен провал. –

На нечия душа възградена тук отколе;
зарита в хоросан и мрамор, и гранит,
която векове въздиша и се моли
в пезулите на някой катакомбен зиг...

Загледани в оня белокаменен капител –
огрян от залезното слънчево злато,
аз виждам: някакъв мечтателен Праксител
наведен над баятелското си длето. –

По улиците триумфални и богати
живота на града възбудено кипи –
по пъстроцветните мозаични квадрати
на плочниците весело сноват тълпи.

Еднакво всички те: патриции и роби –
са горди с името на своя град рожден:

да бъдат жители на мраморния Стоби –
от Спарта по-красив, по-стар от Картаген.

... Несетно залеза е вече коронясал
далечните високи чуки на Кожух
и сякаш с вечерта невидимо е слязъл
на моя мъртъв град живителния дух.

II

Каква ли прелест нявга те привиква,
строителю на моя древен град –
да въплътиш една мечта велика
на моя хълм пустинен и нерад?

Над тия брегове от черен камен
и безутешно пясъчно море,
де все погледа копней измамен
една зелена точка да съзре.

(Дали по тез оголени могили
не са буяли китни лесове
и неведнъж във дебрите си крили –
о, твоите бунтовни синове?)

Дали и ромона на водолея
на двете приказни реки си спрял –
пред кръстопътищата за Егея
и сигнал пищно гордия си вал?

От мраморни дворци и безистени
за стоките на целия възток
и съградил театри и арени
и храмове за всеки култ и бог...

Така аз виждам твоя път белязан
със угола на Златния телец –
разбирам ясно божията казън
и твоя ранен гибелен конец.

III

Седя върху порутената ракла
на стария предмостов монолит
и гледам пак гаснеещата факла
на слънцето зад оня тъмен рид.

Под мен шуми възкипналата Черна
от притока на вчерашния гъжд
и сънно в тишината привечерна
отеква плисъка напевно същ.

Далече там, де Варгара поема
водите ѝ в стаения ръкав,
блестят талазите на водоема
под залеза спокойно величав.

Насреща ми потъва, като остров,
картината на рухналия град –

грезгавината се поселва с гости,
изплували от нечий мъртъв свят.

Неволно аз промълвям името на Стоби,
безсилен сякаш да го изрека –
и дълго чакам някой да заклопи
клепачите ми с благостна ръка.

ЛЕГЕНДА ЗА СЕЛО КЪСОВЦИ

* * *

На баща би

I
Доколко е истина, синко,
не мога те слъга за вяра,
но помня от баба ти Сминка
да има предание старо

за нашето село Късовци
отнякога, много отколе –
преди да е минал московеца,
преди още Севастопола –

че как в онуй време далечно
гедите ни тук са живели,
че как се е село заселило
и с днешното име наречено...

Живели са били в балкана
овчари, гървари, хайдути –
и вардил ги в своите скути
от злото око на душманина.

Честит бил живота им прости
по стружни, къшли и колиби,
и с пълни ръце е изсипвал
над тях берекетя си господ.

И всички се трудели братски,
и нямало свое и чуждо:

богати били с свободата,
доволни – да имат насущния.

В нивя и ливади без синори
звънтели косата и сърпа,
фиданки от плод се презгърбяли
из неоградени градини.

Въртял бил дърваря секирата
в гората, и дялал, и сякъл –
по ширни мерки са разтирjali
овчари стагата си вакли.

И вечер, кога над кошарите
катранени ноци са падали,
край огъня буйно накладен
до съмнало се разговарjali –

че виждал бил някой край стубела
огньовете във празнощ сугарна
да никнат като минзухари –
пониквали и се изгубвали.

На друг му се често присъняло
самò да го вика имането,
и знаел бил сигур нишаните
и – колко казана алтъни.

Но имало кървава клетва
ведно със парите заровена:
недай бог било за тогова,
когото туй зло би сполетело.

И колчем е някой злочестник
посмявал да го разкопава,
имането се разигравало
и тозчас оттам се изместяло.

И дълго ги пазил всевишния
със тая поличба от злото,
но в туй време дявола скришом
е вършил и свършил пак своето.

Но таз вече приказка грозна
са трима от тях преживели
и първи се тука заселили –
след колко години е, бог знае.

II
В коя-же година, не помня,
туй чудо е някога станало,
но, както се знай по предание,
било е невям по Петровден.

Била незапомнено светла
и хубава празнощ на юлия,

грял месеца жъл като дюля,
звезди – като орехи егри.

И както така сладкодумно
тез трима овчари говорили,
зачули към римското друмище
и тропот, и глъчка на хора.

И все по-наблизо се чувало
как стъпките екнели глухо
и как по леската са чукали
конската като градушка.

До три пъти в сянката гъста
закукало лошото пиле,
до три пъти са се прекръстили,
смълчали се, дъх затаили.

И само с очи са се питали:
какво ли ще чудо да пръкне –
кой помни – човек да замръкне
по моя път пуст, запокумен?

Кой пътник тук вятъра носи
във тоя край див на балкана
и още по време петляно –
за харна ли вест, или лоша?

Дали не е турска потеря
хайдушина погнала луго,
ил пък бродници и юди
препускат във празнощ неверна?

И тозчас нататък притичали
овчарите, лавнали кучета
и, като на лоша поличба,
са дълго и грозно баучили.

Стагата в кошари настръхнали,
замучили жално говеда,
и сякаш гората е тръгнала,
от буйния вятър поведена.

И чак се небето намръщило,
от облаци черни стъмено,
звездите и месеца тъжно
са гледали с кървави зеници.

И дълго овчарите гонили
по всички места и раздрумища
да стигнат ездата безумна
на тия невидими конници.

Но чезняла всякаква дуря
на буките в сянките дълги
и само е вятъра свирил
в гората със въжени лъкове.

Когато тез призраци чудни
потънали в мрака коварен,
обчарите чудом зачудени
се върнали на положарите.

И късно, едвам на разсъмване,
те легнали, още задрямали,
но зли ги притиснали сънища,
като воденичени камъни...

III

Когато на другата сутрин
обчарите спели го пладне,
забляли стадата им гладни
и тъй са ги мигар събудили.

И станали в тежка просъница,
кога са от болест лежали,
високо, от трета копраля,
ги гледало алено слънце.

И пак са овцете подкарали
навън по стърница и паши
и тъй са по път разговаряли
за своите сънища страшни.

На първия му се присънило,
че горе, във Змеюва дупка,

излязла змеицата хубава
и светяла е като слънце.

Че как го е тази змеица
горещо и любо облюбвала,
и как ѝ окапали люспите,
и греели като жълтици.

Ала изведнъж се престорила
на гивачка мечка стръбница,
която го дълго притискала
и върло душила и борила.

На втория му се присънило,
че долу, в Хайдушка кория,
видял край Горелия дънер
хоро самодиви да вият.

И тъй са израели леко,
та сякаш на тръне са ходили,
и сам той бил водил хорото
по кози и вълчи пътеки.

Ала изведнъж се престорили
на черни подплашени биволи,
които по него се сривали
и с остри рога го разпорили.

Най-лошо било се присънило
на третия, още най-младия:
сънувал бил своята сватба
със хубава бяла кадъна.

На гълга и тлъста трапеза
сватбарите яли и пиели,
а кръстника – сам харамията –
гърмял с пицовите весело.

Не е било сватба, ни дявол,
добавил овчаринът млади,
а най му е ваклото стаго
глухница от вълци гощавало.

Дордето така са хортували
овчарите приказки всякакви,
пасели стадата им лакомо
или пък са кротко пладнували.

Ала изведнъж като чамави
овците се гузно стаили,
в тревата до пояс голяма
въртели се като метиливи.

Завили, залаяли псетата,
кога да са гиря подушили,
сами се овчарите вслушали,
един други плахо спогледали.

IV

Дали са от гроба си станали,
та тъй са очите им хлътнали,
лицата изпити и жълти,
или ги е уроки хванало?

Защо ли сърцата им клети
тъй пърхат като переруди
и тегне в душите им нещо
и грозно, и вяло, и шуто?

Не е ли туй глас на кобила,
що цвили отсреща на стубела,
не вика ли пътник загубен
там горе, по пътя на билото?

И пак тези овчари троица
се втурнали лудо надолу,
та стигнали чак в Суходола,
до Нейковата воденица.

И там са най-сетне, наистина,
невиждано чудо видели,
във писък назад се стъписали
и паднали като примрели.

То гаче ли лоша светкавица
из ясно небе ги ударила –

едвам се отново овчарите
съвзели и тежко възправили.

Че моя път вече наистина
очите не са ги излъгали:
такава картина от пъкъла
бил дявола изографисал.

До стубела в Дълга поляна
под старата Йовкова ябълка
намерили хора заклани
и прясно изровено трапище.

И лъснали медни съдини,
и тук-там в тревата жълтици –
и мигар най-сетне наистина
се тяхните сънища сбъднали? –

Три трупа – три снопа кръстосани,
лежали край извора буен,
и текла на алени струи
кръвта им по сините образи.

И нямало никакви белези
какви са били тези хора,
носили само говорили,
че са поленци гругоселци.

И тъй били лика-прилика
тез смъртници трима незнайни –
очите им с кротка усмивка
са гледали сякаш във рая...

Тепърва се знай по предание,
че братя се борили кърваво
за туй прокълнато имане
и трима в смъртта се пригърнали.

Че тъй са злочести не сварили
от клетвата зла да убегнат,
в подяблата люто се скарали
и къс по къс са се насекли.

На същото място край стубела,
де братската кръв се е стекла,
тоз извор и бистър и хубав
Вонеща вода го нарекли.

V

То сякаш е пакостна буря
над цялото място преминала
и тез трапища е изринала,
и ябълката прекатурила.

То сякаш в луда вършитба
коне със дукани се носили,

та тъй е ливадата росна
надлъж и нашир прекопитена.

Ята от подплашени гарги
прелитали ниско и грачили,
припичало слънцето жарко
на залез, и скоро се зграчило.

Така и самата долчина
на някакъв гроб заприличала,
и само една месечината
над билото жално заничала.

На утрото, както дърварите
са секли в гората на Гейново,
видяли коне подскрежени
на бягат и хвърлят самари.

Затуй и до днеска по билото
във тиха безветрена доба
се чува коне да прицвилват
и по калдъръма да тропат...

След три дни ги в същото трънище
заровили в братска могила,
на нея дърво посадили
и пак било Йовкова ябълка.

И там и до днес на Петровден
се коли курбан на поляната,
за спомен, че нявга имането
било е със жертви изровено.

Тепърва чак станало явно,
че имал бил някой разковник
имането да укротява,
та тъй било и изровено.

И знае се още нататък,
че другите тяхни побратими
с туй тежко и пусто богатство
забягнали нейде към Тракия.

А тримата наши овчари
останали живи и читави
и били доволни с трохи,
що са на трапезата сварили.

И с тия трохи на имането
те ново със труд запечелили,
сградили си къщи паянтови
и тъй са се тук заселили.

И дълго останал пословичен
тоз спомен за братските късове,
дордето туй място са кръстили
със днешното име Късовци...

Дано ти поука остане
таз приказка, синко, отколешна,
не чакай без труд да харосаш
и с лесно добито имане.

И толкоз – че вече петлите
пропяха навън на разсъмване,
и нашите приказки скрито
подслушват невям таласъмните.

1936

ЗАНИК И ПОНИК В БАЛКАНА

ПОСВЕЩЕНИЕ

Тая книга, която разтваряш,
мой земяко, на тебе дължа.
В нея грей твоя обич и ярост,
твоя истина, самолюжа...

И какво ме е тука довело –
ти със право запитваш, нали –
пак да дойда на повратки в село?
Знай: за него и теб ме боли.

Хубав спомен напразно ме връща
цели двайсет години назад...
Нима днеска пътеката съща
ще ме върне към същия свят?

Знам: животът далеч изпревари
и най-гръзките мои мечти!
Доизпяват се песните стари!
Подмлади се, о музо, и ти!

СРЕЩА

От платното на теснолинейката
мойта златна пъртина отби
към реката покрай караджейката
воденица с две стари върби.

Като тях се е тя изкорубила
с рухнал покрив, но пак е на пост:
живо блика шурнаря на стубела
край дувара ѝ – пий, жаген гост!

Ех, отколе не пей кречеталото
и мливари не идват с коля...
Где е воденичарят? Заспал е той –
на века си ярмата измя...

Приближавам до селското гробище.
О, сърце боязливо, кажи,
защо тръпнеш от горестна обич ти?
Тук от лани баща ми лежи.

Сам изкусно издяла два камъка
с по два гълъба в човките с гюл...
Нему пръв на кандилото пламъка
загоря зад решетка в пезул.

... Каква рехава снежна виелица
ненадейно навред замъгли!
Откъм селото изневиделица
слиза някой... ах, като че ли

разпознавам женицата слабичка
с чер чембер и със черен сукман:
туй е майка ми! Милата бабичка
пак е стиснала ручка с тамян...

Ей я, близа и ничком се сгушва тя
в разградения гробищен двор.
Ято врани прелитат над крушата,
грачат в белия снежен простор.

И дордето си свърши молитвата,
аз се туля за вратника. В миг
тя ме зърва и сякаш полита тя
къмто мене със радостен вик:

– Синко, ти ли си? Боже, архангеле!
От небето ли падна? Отгде?
Да ме наидеш ей тук! Отзаранка ли
си пристигнал? Добре, че дойде...

Да запалиш свеещица на татка си –
добър вятър те пътьом довел –
мигар, синко, невям ти, откакто се
е поминал не си го почел...

А пък аз – вече тук ми е селото.
Имам дом от бял камък мермер.
Но не ми се изприга къделята...
все от тамко ти чакам хабер.

Игвам често – макар че не пиеше –
 да му ливна винце със шише...
 Днес откъснах и стрък от саксията –
 една китка шибой с индрише.

Че обичаше много мой киткуме –
 и от всинца се знай за какво:
 грабне далтите – виинат се плиткуме
 от цветя – марангоз от гърво!

Беше то... стигам деветдесетата!
 Ох, баща ти на толкоз умре!
 Но и аз есенес в текезето ни
 сливи собирах – спори ми добре!

„Я погледайте, примерно, бабата –
 вика нашто момче бригадир –
 и от младите по-сръчно работи!“
 Не останах от тях по-подир!

И потичвам дори като яренце –
 ни ръка ме боли, нито крак...
 Само няма другаря ми, стареца...
 и животът ми стана недраг.

... Да си ходиме, синко, че кравата
 мене чака за наръч сено...
 Пък и ти уморен ще си здравата –
 да починеш на свой дом – гано...

ТРЕПЕТИ

Има радостни среци, които
 се повтарят,
 но всякога нов
 е възторгът в сърцето честито –
 подновява се стара любов.

Има нечия тиха усмивка,
 пред която се стапаш за миг...
 Цял живот ти я търси, но нивга
 не я срещна в света многолик.

Има поглед сърдечен и топъл,
 който блика от чисти очи.
 В тях четеш ти и радост, и вопъл
 или мъдрост, която мълчи.

Има думи, отдавна нечути,
 от обичана песен и стих,
 ти копнееш за грямка на скути
 да те люшка напевът им тих...

Има братствена крепка десница –
 тя те хваща с напукана глан.
 Но щастлив си, кога те здрависа –
 чуден огън е в тебе прелян.

Колко хора за среща ти чакаш:
о, за тях ти е споменът мил!
Те са вече край тебе и сякаш
си се вчера със тях разделил.

ОГЛЕДАЛО .

Аз отгъхвам в голямата стая.
До прозореца с поглед към юг
аз присядам – и дълго мечтая,
както нявга... „Но вече си друг!“

– ми нашенва с усмивка горчива
огледалото в стара резба.
Смут и трепет душата залива:
да се радвам или да скърбя?

Да се радвам, че идвам на отгих
и пред мене е моят Балкан?
Докъдето земята избродих,
не намерих аз към по-желан!

Да скърбя за живени години
в по-щастлив и отдавнашен свят?
О, едва ли! Сега ми се чини,
не съм никога бил по-крилат!

Тъй далечни сте, сенки мъгляви,
дето срещнах по дългия път...
Едни вече отдавна забрави.
Други живи пред тебе стоят!

Но и те са, уви, състарени...
Но пред младия днешен живот
и те гледат с очи възновени –
намери към душите им брод!

РЕЗБИ

Как златей на табана баракът!
Много слънце е влязло отвън.
От стрехата капчуците тракат
върху плочника с радостен звън...

Бели облаци се надпреварят
кой по-скоро да сложи калпак
върху острия връх! Но Чукарът
има все още гугла от сняг.

*

Кой минава по пътя? Коларин
след кола, натоварена с тор.
О, дали ще е той благодарен
на деня с лъчезарен простор?

Ако съдя как маха с камшика
върху комбинезона от док –
сигур радост в сърцето му блика
и света му се струва широк!

*

Куп врабчета по клоните висят,
оживено чирикат във спор.
Разкривеният, старият присад
клати ствола си дебелокор.

Ах, от колко години – от детство,
не съм хапвал от сладък водник!
Една ружнала къща в съседство
варди той като близък болник...

ЕПИЛОГ

Видях заник и поник в Балкана –
над равнища, баури, гори;
видях слънчева зара пембяна
как се скрива и пак зазори.

Видях заник и поник над село
с керемиден и плочен покров
и видях под небе звездочело
на светлиците наниза нов.

Видях заник и поник, където
и да бях в моя чуден престой –
край огнищата, в текезесето
бях приет като гостенин свой.

Видях заник и поник в душите –
те искряха в стотици очи,
в плахи сенки едни бяха скрити,
други бяха залени с лъчи.

Видях заник и поник в сърцата
на младежи, девойки, жени –
слушах тяхната изповед свята –
крепка вяра и мен осени.

Видях заник и поник на слънце
да милва предпролетен сняг –
да се буди кокиче и зрънце
под гъха на дошлия южняк!

ПОЕМИ

РОДОСЛОВИЕ

Вечер първа

I

Хвала ти, синко, да питаш
моята памет лъжовна –
в нашенски песни да сплиташ
свидната обич синовна.

Хвала ти още, задето
харно тълкуваш народа
и ти е гордо сърцето
с нашия род и зарода.

Питах ме, нещо да помня
чий сме ний корен изгънка:
кой да издири изтънко
своята жилка потомна?

Колкото с приказ се стига,
зная и много, и малко.
Вярно е туй, що с писалка
се запечатва на книга.

Харно се с теб, списовачът,
гълга припявка поведе –
внуците наши напреде
свой род да знаят и тачат.

Слава ни – още отколе,
в Трявна – прочута паланка –
имало някаква школа
къмто „Светого Архангел“.

Първи във края балкански
наши деди от Късовци
знали по цифра и словце
малко черковнославянски.

Чувал съм – в бога Исуса
истина да ме прекръсти, –
за срамоти и погнуса:
че чорбаджии по-тлъсти

и арбанашки кокони,
ради изгоди и връзки
тачели чужди икони,
кършели устни по гръцки.

А пък народа неуки
рад бил във своята тъмница,
много не търсил пролуки,
да го не срещне стръвница...

Видиш ли, казва, хартия,
знайте ми, братя и роби,
носи я върла заптия
с нови тегоби и глоби.

Много наука не щеме...
думали хората нищи.
И си живели трижди
по-леко в тъмното време.

Вместо със веги-глаголи
тъй както птички небесни,
своите скърби и боли
казвали само със песни.

Тъкмо от тях може даже
днеска и да се отгатне
нещо за някои знатни,
чутовни прагеди наши.

Първом – за дядо Илия –
скътал пищови и сабя –
нявгашен върл харамия, –
заради Рахна прабаба.

Пей се за Деня овчаря,
дето се либил със змейка;
за марангозина Нейко,
що в Арбанаси изгаря.

За оръжейника Къня
с хубава булка юнашка –
славната Рада Барашка –
преки предци на рода ни.

„От изначало до нине –
писал с перото си паче
мой дядо Къню ковача –
ний сме над двесте години“.

II
Колчем приседна във къта
вечер край нашто огнище,
сякаш ми нещо душата
ширно-широко отприщи.

Грижите – гребни и едри, –
гето ни весден товарят,
виждам в светлика ѝ преведри
като талаш да изгарят.

Както със тебе седиме
на разговорка и грейка,
колко сме ноци и зими
клюмали с дяда ти Нейка.

Мир на праха му, горкия,
с мъка живота напусна –
как веселеше със гусла
нашата сиромашия!

Всичкома вечер събрани –
девет сестрици и братя, –

щомто ни мама нахрани,
чакахме лъка на татя.

Мизар да имаш от него
твоята обич за песни,
но и сърцето си меко –
харно в години по-лесни.

Най-вече в благообразът
рядко се среща наслука
тъй много дядо и внука
да си приличат и мязат!

Тайна ест божа велика –
никому се не обажда –
как се предава прилика,
как се зарода заражда.

Как из тъмата дълбока
нявга и нас е довяло?
От утро-слънце, от зало –
бог знай отгдешна посока –

вейнал ми вятър, довеля
през тилилейска гъбрава,
стихнал и мирно посеял
нашата семка корава –

сред самодивска полянка
пуснала корен и жила,
сам-саморасла фиданка
бликнала и се множила...

Как се заселил тук нявга
нашият първи прадядо?
Казва се – има припявка –
чул съм я в моето младо

време – кажи го – ергенско –
и по предание само
знам, че дошъл от Еленско
млад юнак с пушка на рамо...

Спрял и ударил калпака –
мизгар харесал туй място, –
и завърлувал в букака –
струпал колиба и гнездо.

Кой знай, наскоро подире
си е потърсил другарка –
грабнал бил Рахна овчарка,
нейде по нашите баури.

А обичта ги дарила
с челяд навярно наспорна,
раснала и се роила
цяла дружина сговорна.

Как по-нататък вирее
на естеството закона:
както плодът щом узрее,
скоро се лъчи от клона –

тъй и детето поема
всяко към свое градище –
в своего дома и трема
свое наклажда огнище!

III

Многострадална е нашта
вехта история, сине...
Скъпо народът заплаща
малкото мирни години.

Както си учил и чел си
нейните страници стари,
ний пък – от глухото селце, –
без четива и буквари –

помним и знаеме даже
приказки верни, лъжовни,
по имената вековни
в разните местности наши.

Примерно „Римски грум“ – горе
по бузлуджанското било –

името ясно говори
как се е то породило.

Важен път тук преминава
още от най-старо време.
Бляскал бил мечът и шлема
в не една люта разправа.

Сигур по „Царска ливада“
дворцов жребец е лудувал.
Може би там е слугувал
наш някой беден прадядо...

Върхът „Кръстец“ придобил си
името пак от народа –
който дотам изпровозя
моцните на Иван Рилски:

играл в гората хайдушка
с кръстове, палнати свещи
откъм реката „Светушка“,
в Трявна – с молитви горещи.

Често са ставали бунци,
разпри и ежби с коварство –
с тугинци и помежду ни –
в нашето Търновско царство.

Тъй и предание знаем:
някой Иванко велможа
царя Асена занोजа –
в Гръцко чак – грешник окаян –

бяга по крива пътека,
крее се в горската пазва...
Тая пътека от века
все се „Иванкова“ казва.

В нея и царя Шишмана
зъл час от трона подгоня:
с опак подкови на коня
бягал бил в селска премяна...

От местността „Калоянка“
видим разгадката проста:
нявга си царската сянка
тука е бродила госта.

В „Стого Архангел“ във Трявна
пази се кръста прекрасен:
скъпа антика, преславна –
в него ден бил коронясан!

Пак в наш балкана отвъде –
нека за „Костен вир“ кажа:
в „Гръчки дол“ сигур ще бъде –
бита е силата вража –

нак е била византийска –
бистрият вир станал кървав...
Днеска водата му плиска
прясни мрена и пъстърва!

Питай накрай отгде носи
„Плачковци“ своето име?
Жалостен, робски въпрос е...
Наш патриарха Евтимий,

каран от турски джелатин,
идвал от Търново-града –
с плач от народа изпратен!
В робство България пада!

IV

Приказка сладка край няма,
нито от песен – насита.
В тая нощ зимна, голяма
дълъг се спомен разплита.

Да е гората – писалка,
да е хартия – небето,
да е мастило – морето,
нощи хиляда са малко

аз да ти гугам, каквото
помня и зная отколе –

ти да го пишеш с перото...
Слушай ме, харна ти воля!

Както съм слушал и ази
в скута на дяда си Къня –
знаеше той да разсъня
внуците с чудни разкази,

дето е нявга си слушал
той пък от дяда си също –
покрай огнището сгушен
в нашта, късърската къща.

Нея и днеска я има –
гостенин весел и горък,
идвам ли – старият орех
чак отдалече ми кума.

Ей я! Макар че е стара,
все ме посреща засмяна:
здравец пълзи по дувара
и по стените – бръшляна.

Яка лозница я сенчи
с късно мастилено грозде...
зобай зърната, момченце,
чак и до коледни пости!

Колко е стара ни сочи
цветето на голопура:
всяка година припуря
нов цвят по старите плочи –

целия покрив начесто
кучи туй каменно цвете!
Брой ги! Най-малко са двесте –
харни години и клетки...

Пита се – кой е харесал
пръв това хубаво място
и срещу изгледа весел
свил това орлово гняздо?

Чак и до седмо коляно
стигаме, знаеме ние:
някой си Неюв Илиа
тук се заселил най-рано!

Нека ти утре разкажа
кой и какъв, и отде е
бил придошъл да живее
нявга си в лъчката наша.

Знай се – да почна от края –
като късодвачин първи,
като хайдутин кога е
спрял тук, измил се от кърви.

Хвърлил чифтето пищови,
скрил си хайдушката диря
в габъра чест на баира –
чакал бил дните си нови...

Дълга история лиха
помнел от първата младост...
Тука потърсил е тиха
мирна заседнала радост!

Скрит в тая скътана пазва
като ковач и налбантин,
тоя дом спретнат, паянтен
дигнал и – после се казва –

грабнал овчарката Рахна
нейде в балканските пашаи...
Тъй от рошбата тяхна
почва потомството наше!

V

В Миндя – еленски колиби –
раснал сиракът Илиа.
Кой родно място не либи,
ала от зла немотия

или от мащеха пратен –
тръгнал бил клетникът малък,

търсил коравия залък...
В Лясковец станал аргатин.

При чифликчията турчин
ден и нощ тичал по къра
с фесчето като божурче:
хляб има – господ добър е.

Минало малко и много,
расло момчето левентче.
Гледал си службата строго.
Белят доволно го втрещча...

Вуква го майстор-ковачът:
станал си хубав аслан ти!
Ех, чорбаджиите рачат
теб за помощник налбантин.

Нашите пръсти са скъпи –
здрав занаят ти набара.
Искай и в нашата вяра
ходжата да те окъпи!

Почвай да духаш с гюрука,
гледай, учи се, гяурче.
Много не мъргай оттука,
белят горде те потурчи...

Зачиракувал Илия,
бързо превзел занаята.
Молил светата Мария...
Бягай, спаси си душата!

В туй време – сгода велика –
чул, че войводата Мирчо
в близко едно манастирче
тайно въстаници вика.

Трепва юначето наше –
как от чифлика да бяга?
Нищо не ще го уплаши!
Стига на черквата прага.

Там в „Свети Петър и Павел“
в края на месец априлий
Мирчо войвода съставил
чета поборници мили.

Тръгнали кътмо балкана,
где са се били юнашки.
Пръснал ги бил ятагана
на пълководец читашки.

Знай се, че равно в хиляда
и седемстотна година
бунта на Мирчо пропада –
ала духът не загина!

Буйно през същата пролет
нашите юнаци се спущат
турци да бият и колят,
българска свая да пробуждам!

Дълго върлувал Илия,
цели ми девет години...
Чул съм и тъй ми се чини.
Мигар е той от ония –

от иманярите, дето
търсили нявга отколе
в лъжката на Суходола
скритото злато проклето:

как се след кървава свада
наше Късовци заселва.
Сигур и нашия дядо
грабнал от златната делва...

Приказка, случай нехарен.
Пак си я слушал от мен ти.
Нека не ти я повтарям –
писа я в твоите „Легенди“.

Вечер втора

VI

Нека отидем нататък
с нашия разказ от снощи.
Нашият род е все още
в мътен, далечен зачатък.

Мътен, защото се знае
само с предания устни –
истина или лъжа е,
или нагласи изкусни.

Нека лъжата не махна,
щом я сърцето приема.
Чуй за прабаба ни Рахна
как лъже старото време –

с песен нарочна за нея –
где я Илия намира.
Нейде зад девет баура
чуло се стадо да блее...

В прязноц на росна поляна
нейде далече се мярка
сам-саменичка овчарка
в сърмена златна премяна.

Пасло било златорунно
стаго по ширната паша.
Гряло небе пълнолуно.
Щом хубавицата наша

вижда човек и се скрива
в тъмна гора тилилейска –
както и в песнята пей се –
Рахна мома самодива...

Може ли тя да убегне?
Где ли, защо ли се крие?
Стигва я, грабва я негли
добром и силом Илия.

Златното стаго подиря
Рахна със медени звънци.
Слезли през девет баира,
съмнало с алено слънце.

Влезнала в новата къща
младата булка без було...
Скоро се вредом разчуло.
В Трявна се попа намръщя.

Нощем завежда Илия
Рахна да чуят четмото –
поп Стоян, с прякор Кросното,
дава им благословия.

И заживели честито...
Шетала младата булка
и затъкала за люлка –
гялал Илия корито.

Ей след година, след две ли,
гръмнал пищовът във къщи:
близнета две запъзели –
хубави бащички същи.

Първото с името Нейко,
тейко Илияв от Миндя.
Деню – на Рахнина тейко.
Кръстил ги попът в един ден.

Расли, порасли ергени
с грижата майчина сладка:
време е да ги ожени –
ала момите са рядко.

Нейко – във бащина смяна –
хваща си хляба в ръцете.
Деню – в къшлата, в балкана,
в Змеина валог – с овцете.

– По-често слизай бре, Денчо!
Ще подигееш бре, майка...
Рахна за чедо се вайка,
галено в него се втренча:

станал е вече на вейка!
Мигар от болест? От обич?
Слух се понесъл на обръч:
Деню се либи със змейка!

VII

„Мене ме, мамо, змей либи“ –
пели сме песен таквази.
В нашите къшли и колиби
чули сме змейски разкази.

Змейка ерген да засиря...
Туй ще е по-стара песен
зарад наш Деня пастиря –
как бил от нея магесан.

Ако се съди по разум,
туй е било, не било е.
Щом е за нашегo соя
песнята нека запазим.

Хубав бил Деню и кротък.
Крехък го майка родила.
Нямал бил бащина сила,
нито в сърцето си подтик –

тежкият чук да извърта,
ковко желязо да бие.

Все го във къщи не свърта,
все по балкана се крие.

Все му сърцето жъдняло
с ваклото стаго да ходи,
в кър, по баури да броди
от утро слънце до зало.

Най си обичал от малък
меден кабал да надува,
стагото щом запладнува
все там по Змешна валог.

Свири той сладко, упойно –
славеят спира да нее,
стихнали дебри усойни,
спрял да тече водолеят...

Плахо се Деню вторача:
истина или насъне –
нещо се святка във зрача,
ту в мрачината потъне –

тамо на Белия камък
във пещерата дълбока...
Ей я – излиза със пламък
змейката зеленоока:

цялата грейнала в рубе
с люспи от златни пендари.
Виква му: змейка се люби
само със млади овчари!

... Бдяло на Рахна окомото:
нейното чедо линеет.
Ще го запази от злото –
връща го в къщи при нея.

Лек за разлъка му дава
либето да си намрази.
Има ли билка таквази
от едностръка тинтява.

– Що да зачинем със Деня? –
пита се тя със баща му. –
Има спасение само
по-скоро да го ожения!

Стара ракия късовска
в Йововци праща жениха.
Врязал бил името Туха
с обич в сватбарската плоска.

Виждал я само веднъжки –
водела бивол за кòван,
Водили разговор мъжки
двамата свата – любовен.

Дигнали сватба богата.
Свекър Илия бил весел.
Киприла му се снахата.
Гръм от пищов се понесъл:

Ето я змейката златна!
Нека ни дните услажда!
Деня да среща на вратня!
Хубави внуци да ражда!

VIII

Що става, питаш, подире
с нашите прагеди втори –
с Туха и Деню пастира?
Мирно във бащини двори

в сговор живяла добрата
гядова Илюва челяд:
двете жени да си шътат,
трима мъже – да печелят.

Скоро пак сватба очакват.
Нов трем за соба принасят.
Рег е на Нейко близнакът –
братът на нашия прагед.

Дядо Илия доволно
суче мустака на скоба,

ала сърцето му болно
често в ушите му хлопа.

Тиха – на стубела с менци,
с китка на булчинска кърпа –
в кърпа – с мотиката, сърпа –
стрелка с очи младоженски.

Деня – да кажем за него –
тихом на Тиха се радва...
Хвърлил пастирската геза,
грабнал бил далта и брадва.

Далтата първом залавя –
куте издялва за гусла:
пял правожилният явор,
плакал със свирба изкусна.

С брадвата Деню ломоти –
сякъл из гъсти кории.
Вили, лопати, климии,
наплати, спици, хомоти –

дялал, изглаждал с рукана.
Тръгнал с керваните найсен
чак до пазара в Оряйца –
стока за продан, за смяна.

Връща се той към дома си
не само с припас за зима –
куп армагани той взима
в Търново и Арбанаси.

Майци си – нова шамия,
тейко си – дълго чибуче,
брату си – нож със каня.
Тиха какво ще получи?

Както се казва в песните:
на бяла шия – герданче,
на тънко кръстче – коланче.
Тренкам пиявици вити...

– Що има, синко, наголу –
в мойта – речи – бащиния?
Беше то много отколе,
както от нея се крия.

Ще ми се скришом да уга.
Все ми е свидно за нея.
Жив ли е тейко ми Нея,
или ме в гроба очига...

Тъй ми е гърлото жадно,
тъй е душата ми скръбна.
Как ми се иска да сръбна
лясковско вино на гладно –

да му усетя лезетя –
после с мезе да повтора,
после дори да потрета.
Скоро ще уда там горе!

Рано хайдушките рани
почнаха да се обаждат.
Видях насъне от лани
дяволи да ме заграждат...

Казал. Издъхнал. И вкратце:
навръх сти Петър и Павел
дядо Илия оставил
двама близнаци сираци.

IX

Проснал се век да векува...
Старите както разправят,
тежко било е томува,
който не бил е на завет.

Лоши били времената.
Господ поличби навесил.
Една звезда опашата
рязнала свода небесен.

С огнен гъжд – змей или дявол –
почнал земята да ръси,

гърчел я във земетръси,
в зли наводнения – давил.

Плъзнала черната чума –
легнали хора в откоси.
Живият бягал в сто грума
милост от бога да проси.

Често балкана тревожат
слухове верни, лъжовни –
пак ятаганът и ножът
търсят невинни виновни.

Идели пак кърджалии!
Колят, насилстват и грабят!
Палят на нивите хлябът –
плъх и лалугер се крие.

Турчинът люто сърдит е!
Ту се от немеца брани,
ту го московец връхлита.
Качват се, пагат султани.

Златото поглъщат войните
и... на пашите разкоша.
Често хазната измита
сетните кървави гроша.

Върху Високата порта
крив полумесец трепери:
в Босфора шетали гордо
кораби с чужди бандери.

Цариград – казват – съвсем се
поевропейчил от гости,
от англизми и френци
с разни дюгени търговски.

Що ли пък нас ни е еня?
Него го смуче Европа!
Главното не се изменя –
пъшка под игото роба.

Ох, докога ще ни свличат
с данъци тънките кожи?
И да ни гонят със бичът
по ангари с обози.

... Тъй си шушукал народът
за управията турска.
Тръгват хайдутни да бродят.
Шума издайница хруска.

Крепката наша надежда
иде със Дядо Ивана!
Все къмто Дунав поглежда
българска майка горкана.

Чака, сънува наяве:
как през водата му плутка
с катана ще го преплава –
как ще го срещне със кутка.

Припнали вести честити:
руските стигнали Шумен!
Дваж е народът оклюман:
пристъпът техен отбит е!

Ала нима се уплаши
руската сила велика?
До ще ден – гето се вика –
и на надеждите наши!

Четири века ти чакаш
освобождение мило –
братко мой – идва то сякаш...
Трай, непокорно търпило!

Х
Скоро се Нейко забулча
с хубава Хуба късówka.
Също на къпата с гюлче,
също с шетнята си ловка.

Рахна – вдовица, свекърва –
имала грижи любими –

най-вече с внучката първа,
кръстена с нейното име.

Ей на годината трета
Тиха пак ляга лехуса:
тоя път на коленете
Деню момченце задруса.

Как да го кръстят? Най-мило
им е за дялото негли.
Ала с усопшото „Илю“
живото има да тегли –

рекъл бил поп Стоян строго –
още сте в черна жалейка.
Почетно следва най-много
името братово – Нейка.

Радвал се братът – близнакът,
вързал на бебето кръстче.
Скоро със Хуба очакват
същата радост във къщи.

Расъл, порасъл бил Нейко –
тейков чирак благодарен.
– Деню бре, синко, недей го
прави и него гърварин! –

думала укорна Рахна –
мъмри снахата си Тиха –
нему прилича по-тиха
работа – виж как повяхна!

Крехък е – бащичка същи –
тъй беше нявга и с тебе.
Други мерак го обсебя...
Що е туй, синко и дъще:

ни на хоро, на сеганка
младата кръв го не води?
Нека изучи що-годе
книга при стого „Архангел“

Смятам аз – моето внуче
да го приеме поп Йовчо –
може го поп да сполучи,
в службата щом се наловчи!

Тъй и тъй ходим във Трявна
в черкова и на пазара.
Деню гърва ще закара.
Ох, не съм слязла отдавна.

Слушат я бабата мъдра.
Дето е рекла да стане!
В Трявна в калта на мегдана
биволска впряга се тътри.

Рахна е в черна шамия.
Тиха се кипри в сокая.
Деню си сълзите трие.
Нейчо къде е – не знае.

Спира колата със гърбе,
с генк армагани за попа.
В поклон се Рахна прегъва
пред „Сти Архангел“. Похлопва.

Порта поп Йовчо отваря,
гости познати посреща:
знае той Деню гърваря
и за молбата гореща.

Синчето – бащин кръщелник –
колко голямо порасло!
В чист ден, пазарен понделник,
тръгнало всичко по масло...

Взел го, приел ги поп Йовчо!
Учил на пясък, на пейка.
Първо грамотно късѓвче
станал по-късно наш Нейко!

Вечер трета

XI

Учил бил Нейко прилежно,
пеял бил ангелогласно!
От колибарчето прежно
учено момъче расло!

– Малко сме с роса в балкана –
рекъл поп Йовчо. – Могло би
момъкът да се запони.
Млад е, но търся отмяна.

Имам и работа друга...
със зографии, икони.
Врътвам понявга и струга.
Нека той службата гони.

– Беден не може да харчи!
ревнал владиката гръцки –
искал бил бери и лъвски. –
Що рачи туй колибарче?

Няма що – Нейко смирил се.
Ала глава не обрѓня.
И за разтуха – със коня
литнал към „Сти Иван Рилски“.

Трепнал пред светите мощи,
 пред планината голяма –
 най му се ревнола още
 дивната хубост на храма.

Чудил се пред иконостаса:
 кой го е гиздил и правил?
 Не от човешка ръка са –
 гълъб и лъв, и трендафил.

Кой така живо изписа
 всички стени в зографии?
 Момъко млад, поклони се!
 Туй сме направили ние!

Тук са си давали срещи
 от времената най-стари
 български майстори вещи,
 иконописци, резбари.

Връща се Нейко във Трявна.
 Успокои ли се, душо?
 С работа също тъй славна
 мога аз богу да служа.

В туй време от Македонско
 върнал се тревненец главен:
 майстор Витан изографин –
 бил в манастира атонски.

Що е донесъл, принесъл?
 Щампи, печатница цяла.
 Дар светогорски чудесен:
 куп сечива във чувала –

някакъв вид „шопотили“...
 далти с различни калъпи.
 Работи тънки и скъпи
 майстори с тях майсторили –

гърворезби – марангози.
 Същите, дето бе видел
 в дивната рилска обител –
 сплитки от ружи и рози...

Ето че иконографът
 пръв работилница стяга –
 с трупи липови пред прага
 и с шопотилите в шкафа.

И заработил чевръсто –
 сам си резбар и художник.
 По-късно търси помощник –
 малко са златните пръсти.

И ги намира у псалта –
 в Нейко наш! С габровско ножче
 гълъб издялал без далта.
 Ахнал в почуда поп Йовчо...

Дава му той препоръка.
Взел го Витан да се учи!
Радвай се с новата мъка,
бабино Рахнино внуче!

ХП

Нейко наш бил благодарен,
рад, че не се е запопил.
В друг занаят – и по-харен –
вадил е хляба си топъл,

сладък и свет като нафор,
на майстория – изкуство
учил го с бащино чувство
стария иконографин.

Даже понявга със завист
гледал на младия калфа:
сякаш сърцето си вдялва
тоя късовски красавец!

Както се казва и следва –
на първомайстора – слава.
Калфата бързо напредва –
даскала свой надминава!

Игва и време, когато
майсторът пуска длетото.

С коня препуска, защото
търсене има богато...

Тук параклис или църква,
там манастирска обнова...
Нейко осъмва, замръква
все над дъската липова.

И се разчуло къде не –
чак до Елена и Котел:
в Трявна бил майстор работел
марангозии свещени.

Котленец, някой поп Стойко,
праца хабер по дюлгери:
в старата божа постройка
майстор да прати да мери

и да приеме поръчка
за резбалия украса.
Нейко наш шибва със пръчка
коня си и се понася.

Заобикалял край разни
турски села и чифлици,
яхнал по урви, боязи...
– Щом си пристигнал, честит си –

рекъл поп Стойко на госта, —
можеше зло да се пръкне!
В Котел, когато се мръкне,
всеки си дома залостя.

Ех, откак с Дяда Ивана
турчинът има давиц,
Библията с Корана
борят се — кой да надвие.

Чувам, че вашата Трявна
дава момци войникани —
пътя султански да брани.
Служба добра, но безславна.

Та затова сте спокойни
и се отдавате миром
на майстории достойни.
С почит за тях ви и дирим.

Идват дюлгерите ваши,
хубави къщи ни правят.
Дългия път ги не плаши,
името тревненско славят.

Майстор Витан — бог помози —
харча си сигур надвил е
тебе щом праща. С какви ли
ще ни красиш марангози!

Майсторе, късна е доба —
хайде, на постна вечеря!
Имам и друг гост... особа!
Болен ми легна от вчера.

Кой е той и откъде е?
Знатен монах светогорец!
Дай бог — кога оздравее,
можеш поклон да му сториш!

XIII

Мерил бил Нейко и смятал
иконостасната кройка.
Станал обичан приятел
на домакина поп Стойка.

— Как е светиня му госта?
— Вече се здраво надига.
Мина на дявола моста.
Свел е перото над книга.

— Крие се, гаче ли, отче...
свети до късно в метоха.
— Зли времена придойдоха —
скрит вълк зъбите си точи.

Думах си с него одеве,
гаде ми вреч да те види,

ала ме, братко, заклева –
нека ме туй не обиди –

тайната наша велика
где може да се изкаже...
Дебнат със зеници вражи
гръцкият поп и владица!

Тайна, с която тепърва
всеки наш българин трябва
да се гордей, да се кърми
както със въздуха, с хляба.

Както ти милваш гървото,
вадиш душата му с резба,
тъй граматикът с перото
буди душата ни трезва.

Ето такъв списовател
с расо, с апостолска гегя –
гост ми е! Бог го е пратил!
Чест е да бъдеш със него.

Чак от земя македонска
идва той – странник калугер.
Не само зоб – нещо друго
скрил е в торбичката конска...

Питах какво носи скришно?
Нито барут, ни куршуми.
Ще ти покажа: ей, виж, но
залудо нийде не думай.

Ето във тая вулия,
шита от ярешка кожа,
книга – барут ще положи!
Българино, прочети я!

Туй е то само мой препис,
верен с първообраза.
Взривът ѝ, мога да кажа,
срути ще робската крепост!

Туй е повестница първа
за битието гържавно...
Светило душата надзърва
в нашето минало славно.

Много е казано вътре
българска сваяст да се буди.
Има и упреци мъдри
за неразумните люде,

гето от своего рода
срамят се, има ги много...
Тях съчинителят строго
гневно с перото прободя.

На списователя неин
трябва ръка да целунеш!
Четох, преписвах със унес –
радостен, благоговеем.

Кой е той – гостът ми странен,
негова милост и святост?
Докато мериш и смяташ,
можеш да бъдеш поканен.

Кой е той? Отче Паусий
викай му, щом те приеме.
Слушай го, мъдрост отнисай,
гордост за нашето племе!

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

Лирическа поема
1937–1940

ПОСВЕЩЕНИЕ

Осени ме, добро вдъхновение,
дай ми жива и истинна вест,
приближете ме, скъпи видения,
в лекостъпен изгив анапест!

Обсеби ме, о песенен ритъм,
що си бил в разкаления чук
през ковашкия род на гедите ми –
на баща ми в резбарския струг!

Възкресни ти, отколешен блясък
на забравена майчина реч,
влей във моите лирически разкази
твоята сила и твоя живец!

Посвещавам на моите родители
този откъс из нашта съдба
и на всички безименни ктитори,
внесли лепта във тая творба.

ПИСМО

168

НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ

Изпращам ти, синко, таз книга
със поздрав сърдечен от всинца ни –
дано да те харен достигне
в далечна и чужда чужбина.

За нас ако питаш – сме здрави
и, слава на господ – живи,
работим, по-много почиваме,
за хляба едва надделяваме.

Не можем се вече похвали
с баща ти за много чевръсти
и гледаме с нашата старост
да бъдем по-близо до къщи.

Натегнахме вече и двамата,
било от години и грижи,
и ти си ни пак най-голямата,
та рекох затуй да ти пиша.

То мигар ще смогна аз, горка,
за всичко да ти се оплача,
но все е за мъката майчина
писмото една разговорка.

Един ще ти укор направя:
по-често се, синко, обаждай –
или си се толкоз погражданил,
че нази съвсем си забравил.

И птичката хвърка далечно,
но пак си запаметя гнездото,
а има ли за човека
по-мило от родното място?

Портрета, що лани изпрати,
баща ти за спомен рамкоса
във розов венец марангози,
да гледаме и да му се радваме.

Че имаме туй упование,
макар да сме прости и бедни –
един между нас да прогледне
до по-горно образование.

Захваля ти нашия гаскал,
че бил си ти песни нареждал
и нейде на вестника срещнал
и чел бил твоите разкази.

Не е лошо, даже е примерно,
макар не е време за песни,
когато живота е лесен –
от песен по-хубаво има ли?

Така между другата работа
е хубава таз занимавка,
но гледай добре и по-здраво
ти гръж занаята и хляба си.

169

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

Че няма край, синко, науката –
и нас ако питаш, по-леко
преминахме гаче ли века си
с едина буквар и азбуката.

То беки и дядо ти Нейко
бе пръв цигулар песнопоец,
та нека живее в соя ни
таз жилка и гарба за пеење.

Но както и гаскала рече,
възпявал си всичкото хубаво,
ала си останал далечен
за нас и живота ни груби.

Затуи ти заръка заръчвам
при нас да се върнеш по-скоро –
недей да се толкоз отлъчваш
от своите, още от хората.

Ти помниш през коледни постии
как хубаво е на балкана –
за твоя светия и госта ни
ще да ви посрещна с шарана.

И тъй за свети Николай
дано да сме, майка, честити
отново при нас да те видим,
а пък дотогава – сполай ти!

1. Във влака

Месечината сънно люлее
на прозореца своя фенер
и огрява със сребърна грейка
тебе, мой бледолик пасажер.

Само ти още бдиш в полузграча
на това третокласно купе
и все гледаш навънка вторачен
към зеленото зимно небе.

Колко нощи ти слушах унесен
тоя стар монотонен напев –
на вагона приспивната песен,
на сирената будния рев.

Озарен от това пълнолуние,
твоят образ гори вдъхновен
и ми спомня за златния юноша,
който нявга живееше в мен.

Ти си същия, който замина
преди много години в света,
откъдето се връщаш забинаги
със една изповедна мечта:

като блудна загубена ластовица,
що във бурята гури заслон –
да намериш пак старото гнездо
и любимия син небосклон.

И аз чувам как буйно възкликваш,
омагьосан от виделина:
не пътувам ли в някаква приказка
в непозната и чужда страна?

Не припомнят ли тия картини,
що безшумно се гонят навън,
за сънуван в далечно детинство
някой хубав предколеден сън?

Бяла зима е всичко покрила
с плащеница от лъскав атлаз,
а нощта сякаш с леко синило
ръси късния снежен пейзаж.

Едно будно мълчание плава
на талази от лунен барак
и над тия полета и равнери
без начало, без край и без бряг.

Хоризонти, които се вият
и люлеят в стихийна игра –
ту се сплитат на възли и змии,
ту разгъват безкрайни хоря.

Преминават кантони и гари,
нарисувани с чуден молив:
осветени от златната зара
на летящия локомотив.

Ето вече прибира на залез
месечината своите поли
и над сънни баури и валози
сякаш син сняг небето вали.

Ала ето, че бавно на изток
белей ведрия зимен лазур
и пак огнена пъпка разлустя
един кървавоален божур.

Ей високо над снежните върхове
пада първият сноп светлина –
моят влак лъкатуши задъхан
през събудената долина.

Прогърмява със весела скорост
към последния мост и тунел,
сякаш сам той се радва възторжено,
че е близко желаната цел.

Сякаш по-силно тракам по релсите
колелата със яростна стръб
и по-знойно по моето чело
бие моята собствена кръв.

Ето селото, ето балкана,
пременени от новия сняг –
ето малката гара засмяна
пред ползлия гостенин влак.

2. Посрещане

Не сънувам ли в радостна треска,
не привиждам ли някакъв дух?
Сам свети Николай ме посреща
в бяла нимба и златен кожух.

Ето кротко ме той наближава,
благодая ме с тръпни ръце –
или мигар аз виждам наяве
един старец с познато лице?

(Туй е твоя баща, Марангозов,
навалян от никулденски сняг,
в своя беден кожух сарабозов,
с този вехт астраганен калпак.)

Една гълга и тежка минута
той се взира, горде ме познай,
и с несвой глас прошътва нечутно:
– Да не бъдеш ти наш Николай?

– Аз съм, тате – виновно заеквам
и ми става и гузно, и жал –
колко, горкия, ли е претеглил,
та без време е тъй остарял!

– Е-ще, синко, то, дето се вика,
добре стори, че си подойде,
та добре си дошъл и пристигнал
на светия твой именен ден.

Един сняг е засипал колибите,
едва сам ти на среща дойдох,
в къщи майка ти чака със рибника,
с медовина – каквото дал бог...

Нали ката година във Плачковци
на Никулден играе хоро –
не си петимен за посрещачи,
надошъл е пак сума народ.

– Ха добре си посрещнал, бай Цаньо!
– Николайчо, за много годѝн!
– Домиля ти невям за балкана?
– Мари туй ли е Пенина син?

– Добър ден, господин инженерине.
Гаче вчера бе още дете...
– Туй е бай ти Михал кантонерина,
колко пъти е питал за теб!

– Живо-здрaво и здрасти бе, наборе,
извинявай, едвам те познах,
без мустаци приличаш на шваба,
как се сбърка да дойдеш към нас?

Бате Цаньо, високо да стъпваш,
като имаш такъв големец!

– Шегобийка е стрина ти Съба.

– Че добре си дошъл отдалеч!

И нали ще гостуваш за повече,
да те видят и ваште, и ний,
накани се веднъж към Късовци,
не си идвал ти от ученик.

Че не можем се тук наприказва –
в туй гъмжило какво ли е чут!
Ами хайде, че както му мяза,
ще го бива и днешния студ.

– Все са обични хората тука,
хоратата им също добра,
кой ще вземе сега мушулука
да обади във Радевци пръв?

– Свако, аз ще обадя на леля,
но защо да не дойдете с нас?
Дековилката вози до село
за по-малко от четвърти час.

– Сит съм ази на вашето тренче,
по обичам да ми е тихна,
та говорих със чича ти Пенча
да ни вземе нагоре с шейна.

И добра ще си бъдем седянка,
както той е на приказка лек,
а пък има две кончета – ангели,
да ги гледа за хубост човек!

3. Отбивка в Плачковци

Как се пречнало пустото Плачковци
на кръстовище и на вода,
току всичките горни селачени
само тука си носят меда.

Преди някакви трийсет години
две-три ханища бяха тъдез,
откак мина голямата линия,
умножи се и стана средец.

Като гъби поникнаха къщи,
оживи се самия живот,
а местата им – да се прекръстиш –
да бе тука и моя имот!

И през Радевици влака преведоха,
но не спира на наша кантон,
само дето ни плаши говедата
и нощя да ни буди от сън.

И все пак си харесвам аз нашето,
оня къдрав отворен баир,
и водата ни по се услажда,
по друг въздух и припек, и мир.

Но бе дума как скоро прокопсаха
тези плачковци не на шега,
от овчари станаха търговци,
та иди, че ги стигай сега.

То кому ли тече из ръкава,
но по-лесно живеят от нас,
ако броим по съвест и право –
са и тук сиромасите дваж.

Аз говоря за хора по-ударни,
дето всеки ги сочи със пръст,
вземй Пенча – човек и събуден,
и за свойте години чевръст.

Малограмотен, смята с работша,
не е учил ни минус, ни плюс,
но спечели ли днеска пет гроша,
до пет пъти ги скътва под ключ.

Да се вижда, че е чорбаджия –
и той дигна постройка по план,
чети горе: П. Бойчев и С-ие
най-модерен хотел-ресторант.

Че е първа на главната улица,
за това да не става и реч,
ами турнал отгоре и кула
да е лична съвсем отдалеч.

– Честит гостенин, урала майсторе!
Днеска има от бази черпня,
Николайчо, голям си порасъл –
да те срещнеш, не бих те познал!

Заповядайте, хубави хора,
да се стоплите със по едно,
гор изкарам шейната из двора
и да дам на конете сено!

На бай Цаня шише килифарско,
инженера какво ще желаи?
– Той не пие комай, благодарско,
хайде, дай му една чаша чай.

– То каквото се беше загубил,
гаде бог да се видиме пак,
ти да знаеш, и тука е хубаво,
но докато навикне челяк.

Я попитай ти нашите чиновници
не живеят ли бейски рахат,
а пък лете е пълно с летовници,
заприличва на истински град.

Що народ отзарана се срива
от балкана за днешния сбор —
както има готова пъртина,
ще изкачим баира без зор.

А шейната ми, не че се хваля,
като нея едва има друг
и по тоз сняг, дето навала,
ще ни вози като по памук.

4. Шейна

— Драги гости, от мен е готово,
а командата чакам от вас
или вече да гръмне пищова
и да кажем на добър час!

— Ти му виж на шейната канатите,
по-красиви от иконостас!
С таквиз гледанки шарят креватите,
по купешки им думат „пейзаж“.

С тези панделки, е-ще пискюлчета,
че мъниста, че медни звънци
изнакитил си ги като булчета,
да са живички твоите жребци!

— Само моите две вихрогончета
да не ми урочасате виш,
че съм дал за тях сто напољончета
хайде, кончета, дий, убръ, дий!

... И понася се луго завтурната
хвърковатата наша шейна,
лъкатушно се виш през клисурата,
плува в снежната грезгавина.

С колко свежест и нежност ме милва
по лицето неспирния сняг
и как бодро конете прицвѣлват,
тръскаат гриви в галопен набяг.

Те сърдито с копитата преконват
коловоза на стръмния грум
и пригласят с игриви синкопи
на плъзните приспивния шум.

В тоя храм, що засвоят дърветата
на гората, потънала в сън,
чуи се странния ек на звънчетата
като ек на кадилничен звън.

– Ще е родна таз хубава зима,
виж балкана с какъв е забун,
затуй приказка стара си има:
под дебел сняг – дебелчък самун.

Я го виж дядо Доньо от Пунговци –
таз антика прехвърли стоте,
но е тръгнал пак нейде с бастунчето,
я на черква, я кой знай къде.

Как му викаше мойта унука –
по наука в училище пръв, –
със читанката току гугука:
„дядо Йоцо“ не знам си какъв.

И забравих какво се разказува,
но запомних от кой бе певец –
от народния наш Иван Вазова,
дето бе след войните тъдез...

Не е весел май нашия гостенин,
едно време бе по-приказлив...
– Уморен е от дългото возене,
пък е станал досущ мълчалив.

– Какво пъргаво беше момченце,
хей такъв един вагабонт,
щом ме видеше: „Хей, чичо Пенчо,
покачи ме бе малко на кон!“

Но отиде си вече туй време
на безгрижния кираджилък:
яхнеш коня, развееш перчема,
през балкана – та чак в Казанлък!

Ето стигнахме вашта градина:
ех че опнала хубав гергеф!
– Дано поберна бъде годината,
да завъдим по някой друг лев.

– Ей ви вази и булката Пена
вече чака на къщния праг,
давай бочката – зарад ергеня
да се чукнем ей тука на крак.

Че ще бързам, горде не е мръкнало –
от Никулдена няма по-къс.
Дий, лудетини, стой да не хвъркнете –
ще ми бягате само по тръс!

5. На прага

Подир дълга и дълга разлъка
аз пристъпям към същия праг,
дето майка ми няга на тръване
ме прекръсти на изпроводяк.

И аз чувствам, че пак ме обсемят
със познатия прежен топлък
тия същи очи умилени,
тоя благ богородичен лик.

Да би знаел от колко години
тя е чакала днешния ден
да ти каже: „Добре дошъл, сине,
дожаля ли ти, майка, за мен?“

И да видиш как ней горкана
са премного и тия слова:
да замлъкне през сълзи засмяна
и да скрие в престилка глава.

(А зад нея на входната рамка
се усмихват две нови лица:
моят по-малък брат и сестра ми,
дето нявга оставих деца.)

Колко, клетата, се е смалила
и прегърбила от добрини –
но дали ти, о майчице мила,
си видяла и хубави дни?

Аз целувам пак тая десница,
що ни с толкоз любов излюля –
как ни бранеше като вълчица
от суровия бащински гняв!

Тук неволно си спомням отново
в тоя час на сърдечен отчет
за доброто напътствено слово,
за последния бащин съвет:

– В този живот има пътища много,
но един е за тебе най-прав:
ще държиш всяка работа строго
и редовно живеи – да си здрав!

Затуй днес аз го гледам безмълвен
и възкръсва в мен детския страх –
че тъй малко можах да изпълня
туй, що някога му обещах.

Затуй още по тегне върху ми
тоя поглед на моя баща,
що ме среща без укорни думи,
що ме съди с една доброта...

– Чибя, Мурджо, какво си залаял,
хайде, махай се скоро отпук!
Погали го, дано те познае,
да забие кравая с койрук!

И то чака, горкото, за къшей,
че си службата върши добре –
пазванти из двора, край къщи,
но и то като нас остаре...

Гледай Маца – и тя те посреща
със едно ослепяло око,
животинка е, но се усеща
да се милва о новия гост.

Какво гледаш, Борисе, Маринке?
Да сте толкова прости – не сте!
Подъбихте се като за снимка,
ха здрависайте батя си де!

И ти, Пено, не се ли нахленчи,
вкочаняхме тук на снега –
не обичам такива превземки:
та за плач ли е време сега?

– Мизгар право си дума баща ти,
но съм майка и все ме боли...
Ти си пътник и жаген, и гладен,
ала влез първен, че се стопли!

Заповядай, че бог те проводил –
със какво ли ще се отсрамя?
Нали, синко, където да ходиш,
най е хубаво пак у дома?

ИНТЕРМЕЦО

И прекрачил прага, ти отпущаи
най-подир облекчена душа
(колко странно във здрача на пруста
се белеят на мамина шал

две крила, що снегът е избаял
върху слабите ѝ рамене!)
– сякаш някой възшебник незнаен
тежко бreme от тебе е снел...

Сега вече почивай дълбоко,
о сърце, изболяло от смут –
пристанено под бащина покрив
и до топлия майчински скют.

Сега можеш спокойно да кажеш,
да изплачеш над тия поли
всичко обично, всичко омразно,
що те радва и що те боли.

Изповядай си всичкото лошо,
измоли се без свян и без страх,
знай, че тук ще получиш ти прошка
и за най-непростимия грях!

Но свали суетливата греха,
със която блестиш ти бесден –
тука своите в тебе посрещат
само своето голямо дете.

Една радост богато да кичи
твоят чело, мой тъжен герой,
че си някъде вярно обичан,
че ти някъде мислят добро.

И туй щастие чудно и просто
да постигнеш ти посем-сега:
колко малко човеку е госта,
за да бъде честит и богат –

колко тук са наистина лишни
всяка слава, наука и сан –
негли нявга по-леко се гуша
и под простия нисък таван?

6. В къщи

Ти все още се луташ из къщи,
от несръжната жажда обзет
да докоснеш със трепетни пръсти
всеки ъгъл и всеки предмет.

Ти се вслушваш на всякоя крачка
как пропуква изтрития под:
ето тук посред груби играчки
пропълзя твоя детски живот.

Тук бе твое то мъничко царство,
дето нявга, мой палавец княз,
между люлката и буковарчето
пролудува ти своята власт.

Дето вси греболци и вещи
като живи те гледат сега,
сякаш стари познайници срещат
един дълго невиждан другар.

Ей моминската мамина ракла
с позлатената дърворезба –
колко пъти е мама оплаквала
над капака ѝ своята съгба.

Ето същите грейнали менци
със кования надписен ред:
„От заложника на младоженците,
осемстотин и деветдесет.“

А от пъстрата чайна кутия
все се смей тоз китаец чудат –
кривоглед, на главата с хуния,
прекобилчил два коша със цвят.

Ето щампата старонародна,
оживяла на мойта гуша:
„Туй е Хаджи Димитър войвода,
а тоз, синко, Стефан Караджа.“

Но от всичко най-много обичах
на часовника чудния звън,
що ме будеше с „Шуми Марица“
от най-сладкия утринен сън.

И днес счувам аз оня глас майчин
изпод мекото топло легло:
„Бре не се ли наспа, Николайчо,
ставай, че закъсна за школо!“

Ей любимия южен прозорец
с изпотените мътни стъкла,
що изписваше ти неуморно
със човечета и търкала.

Или гледаше как гековилката
профучава по срещния хълм,
както в старата бабина приказка
онзи страшен и огнен зъм...

Току викнеше ти ненадейно,
дигнал пръст към Късовския рът:
„Мамо, чичови слизат по Гейново,
гаче мънички мравки пълзят!“

И припомням аз дълги трапези
с веселби и със дълго хоро –
кога в празници, по Заговезни
се събираше нашия род...

Докато, неусетно пораснал
между същите тия стени,
ти се видя един ден прекрасен
със фуражката на ученик.

И от този ден сякаш потръгна
примамливия път към града,
дето скоро за тебе помръкна
всеки спомен и всяка следа.

И намерил пак родната стряха
като гостенин и чужденец,
ти пристъпваш тъй гузно и плахо
в своя дом като някой крадец.

Победен, ти най-сетне се спираш
сред тоз чуден домашен покой
и пак вдъхваш познатия мирис
на нощви, на тамян и шибой...

7. Софра

... Ако днес не останахме гладни,
тебе, господи, благодарим!
Наспори от едного хиляда,
от хиляда – милион наспори!

Пено, дигай софрата и хляба,
ти, Маринке, трошите смети
и ни дай малко от йововки ябълки
след соленото да засладим.

В тези дълги нощи за разсънка
да си кажем това-онова...
Я притичай, Борисе, до гръвника
и донеси един наръч гърва.

Не забравяй коматя за кучето,
Маца вече си дажбата взе,
като влизащ, вратата заключвай
и добре залости – да не зеи.

Както духа навънка фъртуната –
гаче цвелят сто чифта коне, –
ще ни дойде на гости във кухнята:
ей кандилото пак изгасне.

Пази, боже, такава зла доба
да те свари по път и на кър –
щом сме сити във топлата соба,
пак е господ със нази добър.

Гледам, синко, че май се не кръстиш
и нехаеш светия ни пост –
не бъди по-голям от насъщния
и зачитай закона ни прот!

В други ден ще заколим шопара,
пък и ей Рождество наближи,
ако знаете вяра и мяра,
който пости, той сладко блажи.

И не ще си се ти причестявал
и черкувал от памети годин –
който, санким, се кланя на дявола,
нека бъде и дяволски син!

Да не пише и в твоите книги,
какво нямало бог, нито грях
и че имало било религия,
само простия да го е страх.

Един гаскал туй слово държеше
във кръчмата на нашия свят
и събрали се бяха младежи,
че устат бе като адвокат.

А на мене и вси звездобройци
да доказват за свят и за бог,
аз пък вярвам в светата ни Троица,
що владее земя и небо.

Както в днешната вавилония
се объркаха ук и неук,
не ще нивга прокопсаме ние
без доверие един къмто друг.

Все от много наука и хитрост
твойто щастие тъй провървя..
Как се надахме, че в старините си
покрай тебе ще видим бял свят!

Но не би досега – и кога ли?
Кога утре заклопим очи?
Дали теб, или нас си да жалим?
Пак ще кажеш, че тате гълчи.

И решил бях да те не зачеквам,
ала видя ли криви неща,
изприказвам се да ми олекне
и да смъмра – затуй съм баща.

Хайде малките вече да лягат,
не вси приказки тук са за тях.
Кой каквато го работа чака –
да е рано на крак сутринта.

А ний може и да се забавим,
малко с батя ви ще поседим.
Пено, виж, че претлява жараб,
кое, огъня пак подкладя...

8. Огнище

Все по-весело става човеку,
кога огъня буйно гори –
на таз хубава алена грейка
преседяваме и до зори.

Но да спомня какво бях задумал..
Договедих: за нашия топло.
Пак повтарям – аз утре ще клюмна,
чувай, синко, не ти е за зло.

Макар много си учил и ходил,
имай, дай бог, министерски пост,
пак изслушвай човек по-животен,
на бил той и от тебе по-прост.

Да се стреснеш за твоята работа,
не си глупав – нали си ми кръв, –
но я караш ти тромо и хлабаво,
кога можеш да бъдеш и пръв!

Знам, че хляба се вади по-скъдно
и живота е по-мъчен днес,
че и вие се много навъдихте:
кой ли вече не е големец.

Ала който е малко по-ударен,
все изби́ва – със чук, със молив,
но не стига това – да се трудиш,
но е важно да си пестелив.

Нали помниш кога по Великден –
пълна черквата вред като топ,
а придойде ли някой по-виден,
как му всички опразнят место.

Както зло куче стадото пази,
тъй да бъдеш на твоего твърд,
може някому да си омразен –
щом си сладък, ще те изядат!

Не ти казвам, което не струва –
да си ти къмто другите вълк,
бий се храбро, почтено воювай –
повелява войнишкия гълг.

Пък и много са вашите разноски
с изтънчения градски живот:
развлечения, моди, разкош
и не знам си там още какво.

А ти, бабо, различай цървула,
гази в Радевиц рядката кал,
спи на козяка, сърбай фасула,
че пак имай и син генерал!

Не се смейте, когато говоря,
вам се чини, че ми е шега,
че бях някога пръв между хората,
а последен останах сега.

Гледай майка си – цяла утрепана, –
не остана във нея душа,
милостта си изсипа над тебе
и от моите казги оглуша.

Да те брани от моята строгост
се като вошеница стопи –
от дете те разгалихме много,
а голям вече мъж се не бий.

Ала грешката пак е във мене,
че не съм те приставил настър,
да бе свършил едни отделения,
щеше пет гроша да си спестил.

Хайде, рекохме, както си знаем,
колкото простия трудно живеи,
да изучим поне Николая.
Вярвах слънце у нас да огрей...

Веднъж, мъжо, детето да свърши,
ще царуваме на старини –
все за тебе си сълзите бърши,
все подкрепя да чакаме ний.

Пък за мене си да не хортувам:
с моите глъчки кому ли съм мил?
Всеки груги на моето добруване,
не дай господи, би се пропил.

9. Пред сън

Хем се карам, хем пак сте ми мили.
Я влез в собата, Пено, и виж
да не са се децата отвили.
Не ме чува – или вече спиш?

Я са легнали криво, та хъркат,
иначе като агнета спят.
Или Маца в пезуля си мърка?
Търси, бедното, топличък към.

Ще настинат – за всякое чедо
друга грижа за мойта глава,
не е лесно човек да отглеждаш,
но ти, синко, не знаеш това.

Гледаш малките бели-червени,
младостта им ги още кърви,
но и те полудяха край мене,
кога работата не върви.

Борис, горкия, току се лута
тегобата на син да отбий,
пак от всички най-много се труди,
с нещо дома ни да подкрепи.

Дано госта от рано до мръкнало
да е бил с обушарския чук,
само що е за брата си жертвал,
за отплата остана неук.

Ей Маринка – гоиде на години,
черпи сгледници сладко с казан,
с две-три групи и шевна машина
не ще пием ракия невям!

Все бълнува едни кандидати:
горде имам аз брат инженер –
дигна мока, подгряза косата,
сгъна в скрина сукман и чембер.

Да ви видя веднъж настанени,
ще ми съмне душата във рай!
И от всички ви пак най-учения
от съвета ми най се нуждай.

Подозирам те, че се увличаш
в градищата със разни жени –
избери си една да обичаш
и си вече юздите стегни!

Няма цял век да ходиш ергенин,
но избирай и знай, сине мой,
ако би щеш и кучка да вземеш,
и тя трябва да бъде от сой!

Че съм виждал тъдез по курорта
едни, дето кръстосват крака
и се всекому току кикотят...
Нам прилича по-друга снаха.

Нека бъде макар и по-бедна,
та да тачи и нас покрай теб,
с една зеница тебе да гледа,
а със другата – дом и дете.

Та и ти като вси човеци
да запушиш най-сетне комин,
не си малък и кой ще е вечен
да ви учи: разбирай самин!

Знам, че мислиш: какво ли пък стария
туй, що зная, повтаря на мен?
И добитъка сеща товара,
но не тръгва напред без остен.

Пък недей да ми ти забелязваш,
че наместо „добре си дошъл“
нещо повече аз съм ти казал –
дано мога и аз да сгреша.

Току, Пено, постилай ти губерра,
че петела сега ще запей,
завий с пепел жарава за утре,
за разпалка по малко да тлей.

Че надви и на трима ни грямката,
а сина ни е още и гост,
малко дълга бе нашта седянка,
но се свърши и лека ни нощ!...

10. Бащиния

Добро утро и всеки му дал бог
понеделнишки всичко добро,
лека работа – тежки печалби,
та да спастрим за утре по грош!

Я, Борисе, харесай лопатата,
па ѝ гръжката бърже стопли –
какви преспи нощес пред вратата ни
са навели пак бурите зли!

Затуи днеска пък слънцето жарко
чак по ризи ще ни съблече –
ей затекоха пак чучуварки
и запя съживено брабче.

А ний, синко, със тебе двамината
ще разкършим снага и ногѝ,
да излезем нагоре в градината
да погазиме малко в снега.

Да обрусим тез снежни калпаци
по фиданките, дето тежат,
де що има прекършени расови,
да подпеме със някой друг прѣт.

Имот храни, кога го презлеждаш,
немариш ли го – ще запустей,
а пък нямаме в друго надежда,
от което да се преживей.

Пак сполай, че направих тез къщи
в онуй време, кога бях по-млад –
кой ти днес марангозите търси,
моя тънък и скѣп занаят!

Но и къщите вече се вгѣрбиха,
а подновата иска пари,
вред мазилките им се покъртиха,
то добре, че бръшляна ги крий.

Най сме красно под техния покрив
извекували в обич и мир –
и опазил бог моята стока
от калѣсника с кръст и синджир.

Покрай мините сума бараби
са ми каляли чистия двор,
вместо наем платят със тахтаби,
като нямат със друго какво.

Сега имаме трима братушки,
от Русия са бежанци,
хора питомни и добродушни,
пък да чуеш какви са певци!

Едно само не бих им захвалил –
че ракията пият с кило,
не е лесен на горките халѣт им –
техни ядове – тяхно тегло...

Моят яд е там горе, на чуката,
че продадох таз права гора,
ти довърши с парите науката,
а ний носиме съчки на грѣб.

Но било що. Дано тези кичури
до напролет да цѣфнат на цвят,
дваж по-тежки плода да наkichи
през септемврия със благодат.

То наполовин отива за данѣци,
но каквото остане за нас,
ще харижем с вагон на германеца
прясна стока за вехт папронташ...

Ей и нашата мала градинка,
да ѝ видиш лехите през май,
с разни рози, божури, латинки,
кой на вси имената им знай.

Един ден, ако щете, кажете си:
хвали село – живеј ми във град,
все ще дојдеш през летните месеци
да подишаш балканския хлад.

Да вървим, че изстина попарата,
пък и бързам да се приглася
за към Плачковци до популярната,
хем и вестник ще ти донеса.

11. Майчини жалби

Мигар, майка, останахме двама
сам-сами да си поджомолим,
пък прощавай, задето те само
с наште приказки главоболим.

Като дълго не сме се видяли,
та и дълъг се свел разговор,
само ти не се с нищо похвали,
а да питам, не знаеш какво.

А дошъл си ни гостенин тука
на свой дом да починеш и ти
от разбивка на ум и наука
и от знам ли какви теготи.

Да не би да се нещо докачиш,
че баща ти те снощи съгълче –
ти го знаеш поне, Николайчо,
че е инак със меко сърце.

Есенес, като стигна писмото ти,
от съклет не го хващаше сън:
моку рипне посред ноц и ходи –
беше станал на цял таласъм.

– Я ми, казва, ти дай очилата
да разцифря аз още веднъж
дали вярно хабера разбра ти,
че се кани да идва зимъс.

Ту е нявга добър и посърчен,
ту се цял озвери като вълк –
тѣй със нрава му съм се измъчвала,
че съм станала вече на стрък.

А пък виж на стената портрета ни
камо булка със тия коси –
между грижите и не усетих
кога толкова се загрозих!

Само що през войните омразни
без баща ти видях патила!
Да поддържам и тебе в гимназия,
и за в къщи – за нашите гърла.

Пак Балканската още ни свари
с пълни ракли „три нули“ брашно,
но през Общата сних и пендариите,
че не бе ни за ден, ни – едно.

След войната се, хайде, решихме
да те пратиме за инженер:
нови ядове, мъки и грижи,
като с диплома тъй закъсне...

Пък каква ти орисница прѣде
или някой те люто прокле,
та не би досега да напреднеш,
че и нам да поникнат криле!

Ще ми вярваш – пречистая Дева, –
онуй лято ни град би тъгез –
цяла зима похарчих два лева
да запаля във черквата свещ.

Затова ще те, майка, замоля,
ако още милееш за мен –
като мислиш за твоите неволи,
не забравяй и нази съвсем.

За до лято – отдавна се каня
за отплата да видя от син –
да ни пратиш с баща ти на бани,
немоцта си дано подкрепим.

А до друго – да бъдеме живи –
ще ти дойда във София чак –
през живота си не съм отивала
по-далече от Търново с влак.

Оживяло ми най да си видя
манастиря във Рила балкан –
на светого Ивана мощите...
Или скъпо ще струва готам?

Изумяла, какво ли си бѣбра
невъзможни, далечни неща?
Да си гледам аз близките скърби –
де таз радост за мен, сирота!

УТРО

Ти постигна мечтата отдавнашна:
да прискутиш безсънно чело
на таз твърда пембена възглавница,
да отспиш в това просто легло!

И пробуден във мюдра просъница,
да се радваш като младенец
на засмяното утринно слънце,
що занича със златен гледец

през прозрачните ледни завеси,
що е спуснал студът през нощта –
тъй изкусно стъклата извезали
с тия сребърни зимни цветя!

В тая тиха затоплена стая
ти възкръсваш, загубен мой свят –
от полицата все тъй ухае
гъх на дюля и сух липов цвят!

Все тъй кротко на теб се усмихва
зад кандилото малък Исус.
Някой стъпа на пръсти и тихо
чуй се шепот в стаения пруст...

Ти присядаш сега на прозореца
с радостта на оздравял болник,
със копнежа – да литнеш в просторите
на свеж въздух и слънчев топлик.

Ненадейно проеква отнейде
разлюления звън на шейна –
като свилени светят след нея
две бразди върху пресния сняг.

По пъртината весело тичат
за училище рояк деца –
как са хубаво всички закичили
със божури замени лица!

А гордето ти водиш със себе си
тоз неравен и тих разговор –
как спокойно си храни овцете
чичо Къньо в съседния двор...

12. Апокриф

Тамо нейде по пътя над Плачковци
веднъж стигнахме старец един.
– Дал ви господ доброто, юначета...
А бре, Цаньо, за много годѝн!

(Туй е наш дядо Митьо Комитата,
нали знаеш – поборника стар:
обади му се да се повигите –
санким, с него Михил бе гругар...)

– Да не ми се обаждаш, Николчо!
 Да си жив на баща си лебент –
 как остави ти красната столица?
 Не съм бивал, кажи го, от век.

Невям беше, когато-же княза
 обяви независимостта –
 оттогава не съм и мирясвал
 да помисля да видя света...

През войните изгубих два сина
 и не бях ги, кое, прежалил –
 ей изпратих и баба ви Куна,
 та останахме двама с Михил.

Нали майка му скоро повтори,
 а сирачето наша си кръв –
 да си никне на бащина корен –
 не го пуснах на людска софра.

Що можах с опълченската пенсия –
 изкласих го до шестия клас
 и завърши с добро поведение,
 помагач по машинната част.

Кога после постъпи във Габрово
 в една фабрика за машинист,
 току чух: бил уволнен от работа
 като стачник, като комунист...

И не вярвах, гордето – за Колега –
 си дойде ей тъй като теб.
 „Недей, думам, ме срами пред хората!“
 „Не съм, дядо, аз вече дете!“

Както ти си се бил за свободата,
 тъй и ний ще се борим и мрем,
 горде всичките, казва, народи
 отървеме от робски ярем...”

... И не знам си, за тяхната партия –
 на един неразборен език –
 гор окъчи на техния мартор
 в одаята брадатия лик.

Дор пристигна веднъж околийският
 със потеря стражари на кон:
 „Вече няма го ваш Стамболийски,
 в таз държава ще има закон!“

Та забраха, кое ту за разпит,
 със унука и сума народ
 и тогава си още показва,
 че не ще е това на добро...

И завя септемврийската сприя,
 що помете и гюл, и бодил –
 тъй в общата вавилония
 се изгуби безследно Михил.

Поразтичах се с моята старост,
до къде не подавах молби –
не помогна ни кръст, ни медали –
както рече: не би, та не би.

Бог и бъдещето ще отсъдят
за туй – кой е бил прав и кой крив –
и дано се избистри из мътното
по-добро – ами кой ще е жив...

Благодарско, че ми се обадохте,
сега пътя ми би ще по-лек,
и на вази със зграбе за Радевци,
че не ще се издума човек.

... И закрета с бастуна към Нейковци,
а ний мълком със моя баща
се отбихме по теснолинейката,
де ни срещна по път вечерта.

13. Неделя

– Хайде, сине, да слезнем из селото –
не е само света у дома –
да убиеме малко неделята
с някоя приказка в нашта кръчма.

Мигар утре е Нова година –
запразнувал е много народ,
да ѝ каже едно „до амина“
със надеждата за по-добро...

Щом излезе човек между хората,
ще се види, ще чуи новина –
то се знай за какво се говори:
все за тая проклета война.

Като спомня за оня жив пъкъл,
дето вреше пред град Тутракан... –
Не дорече баща ми и тръгнахме
къмто нашия селски мегдан.

Пътя слиза по стръмната урва
между кацнали бели къщи.
От дворовете шумно се юрват
любопитни деца на ята –

те притихват пред вратните чинно,
поздравяват във хор „добър ден!“
и ни гледат, гордето отминем,
зачервени от стуг и от свен.

(Колко радост блести и ликува
в всеки поглед и всяко лице:
една топла невидима струя
сякаш втича във твоят сърце –

сякаш по-чисто свети картината,
дето виждаш ти като на глан:
и заспалото село в долчината,
и отсрещния снежен балкан.)

– Какво гледаш възбог по чукарите?
Няма, синко, ония гори,
що ги помниме ние, по-старите –
и да гледаш – едни канари!

Да си вият гнездата орлите
и усойници да се пекаат.
Как си грозно оголи полите
само виж ти Късдовския рът.

... Но защо за балкана да хленча,
кога друго ме мене боли,
мен и всичките наши махленци –
ала кой чува нашите петли?

Колко пъти писмо ти проведох
да издействаш, както му е ред,
една помощ за водопровода ни –
къс е нашия селски бюджет.

Преди две-три годин с трудоваци
изкопахме легло за тръби –
сега чакаме пак агитация,
да ни дойдат лъжи със торби:

„Ти, бай Цаньо, един ден ми трябваш,

аз на тебе – горде съм на власт!“
Потърси го един път за работа:
„Ела, казва, в приемния час!“

... Тъй и ти се – издънка народна –
отчужди от домашния край:
уж си тука, пък, гледам, окото ти
все към нейде далече блуждай...

От живота ви по градовете
ей те – светнал си като фенер.
Изправи се и стъпвай напето –
да личи, че върви инженер!

Аз на твоите години – се помня –
зареден ходех като пищов –
занаят и сполука да гоня:
от Загорско, та чак до Свищов!

Но защо беше туй лудо тичане,
за да стигне човек старостта –
рече тъжно баща ми на близане
в задимената селска кръчма.

14. *Кръчма*

Току влезли, и ей го бай Рачо
с търкалястото благо лице,
човек педя – две лакти мустаци,
ни посреща разперил ръце:

– Свате Цаньо, добре сте намерили
да прескочите нашия праг!
Да се видим и ний с инженерина –
ха добре си дошъл, сватанак!

От Никулдена да си ни гостенин,
а не си заповядвал насам,
да се видиш със старите гостове,
със връстниците, с моя Иван.

Все ви помня в онуй отделение,
кога изпита взехте със пет:
ти каза едно стихотворение,
а Иванчо песничка изпе...

Да ви каня – какво ще обичате?
Пак домашната най-добре грей!
Я, Иванчо, сложи кафеничето,
добра-срещата да се полей!

Па каква сме сегянка наклали,
само чакахме за новини!... –
Неусетно ме заобикалят
и здрависват от всички страни

добри хора с очи умилен
и познати, и нови лица:
ей старейшина наш дядо Деньо
че ме тупа със поздрав сърцат

и присяда подпрян на бастуна си,
той гобавя: „Пораснал си мъж,
да те гледа човек като куна
и по прилика бащичка същ!“

Ето бай Петър воденичаря
гълго стиска ръката ми с жал
и повтаря: „Ний с вашия стария
побеяхме си като паснал!“

Чичо Къньо, работник по мините,
все тъй помня – брадясал и чер –
да седи пред шишето със вино
и пред своя карбитов фенер.

– Е, кръчмата е в тебе, комишията,
един стобор ни само дели,
а не съм ти опитвал ракията
зарад госта – ама нали

Все сме горе по пуссти галерии –
като няма поминък по-друг, –
дойдем вечер от дявол по-черни,
на изплакнем мъжеца ей тук

и зарана, петлите непели,
занавървим цървулите пак.
Само днес съм на видело в село –
бяхме нощни със твоя руснак.

– Александър Первенко Муратов! –
сваля някой пред мене каскет.
– Господина е наш наемател.
– Вы, слышал, комильфотный поэт?

А бърварина бай Бончо Бъкеда,
свит във ъгъла на таралеж,
ме прецежда през поглед замъглен:
– Мигар кой беше моя младеж?

Тук са тоже Танас Македоница,
машинистера Христо, ковача Дамян,
пощальона бай Дончо Японца –
върл зайчарин и политикан.

... Но съвсем не е наша задача
да опишем във пълен състав
вси присъстващи тука селачи
със кисцата на верен зограф –

а най-паче, за нашта поема,
бе да снемем един репортаж:
какво мисли за днешното време
простодушния селянин наш.

ПОСЛЕПИС

Тука автора си позволява,
предвид тъжните ни времена,
да използва удобното право
и не вземе открито страна

къмто шарените разговори
в последующите глави –
негли истината непристорна
може някого да уязви.

15. Папагал – 1939

– Днес България все ми прилича
ей на оня пророк от Юдей,
що го хвърлили в тъмна тъмница
между тигрите да оцелей!

– Прекалено се много тревожиш ти
зарад нашата кожа и хал,
а със притчата от законбожито
изпиши си за теб папагал!

– Кой ще гръзне по нашите граници,
горде българин знае да мре?
Само дай ми напълнена раница,
па ме стигай на Бяло море!

Кога трябва, се бием ний славно,
но не е вече народа овца –
дано бъде за нашите управници
Добро поле – една обеща!

– А попитай ти реката Вардар
или Чернина страшен завой
дали ний посрамахме кокардата,
или – нашия тилов герой?

– Като псе, що не знае да лае,
във кошарата вкарва вълка,
и вий, байове, с чашка си баеме,
ами слушайте да ви река:

Дано този път господ опази
наша заветен, мирен балкан,
пък на Сурваки млина ще каже
кому лев, кому пръчка от грян!

– Като слушам какво прекоросвате
и народа, и разни царства,
не сте яли май парена гозба,
да ви каже таз бяла глава!

Те, царствата, като гечурлигата:
дор се бавят във мирна игра,
току видиш пушилката дигат,
ту отново се пак предобрят.

Но когато се бият големите,
по-добре да стоим настрани.
Кога дойде на малките времето,
ако трябва, ще идем и ний.

Не е зле да понадиме губер,
да ни стигне на едрия ръст,
но напред да помислим хубаво,
да не ни го скроят и по-къс!

— Дорде дойде зелената маса,
има много да чакаме ний,
нали пилците броиме наесен —
та да видим и кой ще надвий.

Нека груги сега се лобутят,
да се святка на груго небо,
а ний тук ще се черпим със лютата
и ще чакаме — добър е бог!

— Сто тояги на чужд гръб са малко,
а пък трябва и нас да боли!
Та не е ли и скръбно, и жалко,
че мирлика се пак размири.

И защо да се мразят народите
и да гине човешката плът?
Земя божия ширна и плодна
само братски да я разделят...

Но туй вече не е политика
и лъжица за нашта уста.
Ей и гаскала, дето пристига,
нека каже какво по света

има още тепърва да стане —
нали, гаскале, никой не знай?
И се всеки с надеждата храни
дано дойде по-скорошен край...

Но невям, дорде ваште учени
все по-нови изкуства строят
за човешкото всеизтребление —
не ще скоро изгрее мирът!

16. Будилник

— Запознайте се с нашия гаскал,
другоселец, а тукашен зет —
просвещава народа със сказки,
но е, виж, въздържател за клет!

Пие сода, та лесно да бистри
политиката мътна със нас,
глава има за някой министър,
а гласа му е дяконски глас!

И наистина с мен се ръкува
един бодро усмихнат левент,
със осанката светла и груба
на народника интеллигент.

– Ти, бай Рачо, добре ме сурвака –
да пораснеш с полвина аришин!
Е, бай Цаньо, най-сетне дочака,
значи, този е загубеният син?

Впрочем, вас, господин Марангозов,
аз отдавна познавам по слух...
Как ви действа селската проза
и живота ни скучен и глух?

Но нали сте порасли във него,
все пак родния въздух зове.
Или идвате като Онегина
да мечтаете във стихове?

Чел съм доста от вашите поезии,
по списания разни следил,
интересни, забавни импресии
в оригинален и образен стил.

Но не срещнах във никоя работа
да възпявате родния край,
а пък хубости – с шепи да грабите,
де го майстора да ги извай?

Как погаждате двете си музи,
една с лира, а друга с пергел?
Всъщност биват такива съюзи –
дори някъде, помня, съм чел,

че поета е своего рода
на човешкия дух инженер.
Но вградете духа на народа
било в песен, било във мермер!

– Я, бай Цаньо, върви да си ходим,
кога учениите хората!
А бе, гаскале, думай природно,
та че всичкома да разберат!

– Тъкмо овреме бай Йончо спомни,
заслужаваме тоя урок.
Позволявам си тая нескромност
на ценител ваш малко по-строг.

Колко чужди остават за масите
като вашите писания гнес,
във които се сам превъзнасяте
с един камерно тънък финес...

Кого топлят тез празни фантазии?
Дайте ясност и смисленен ред,
та да ви проумей и джамбазина,
и най-чуткия сноб и естет!

Веднъж – опитно – четох на майка ви
ваши стихове из „Златороз“:
„Май ще пиша на мой Николайча
да си гледа чертожния блок!“

А пък дайте ѝ вие, напротив,
някой автор от по-други чин,
било Вазов, Славейков и Ботев,
или Йовков и Елин Пелин,

та да видите как ще се трогне
от понятно добро четиво –
отживя вече баснята модна
за онуй олимпийско ниво...

В други примери да не навлизаме:
в един даже Съветски съюз
правят завои към нов класицизъм,
към по-трезвен художествен вкус!

17. Повест

Но – и аз, да си честно призная,
между другите ми грехове
съм пописвал понякога тайно
през свободните си часове.

Дори нещо печатах във „Новис“,
за което получих хвалба...
Но тук почва и кратката повест
на сегашната моя съдба.

Та написал бях цели тетрадки
стихове за войната в Китай –
(бе на линия – бойка тематика),
но дойде Деветнайсети май

и ме свари учител във Кулско,
в едно малко и глухо село,
откъдето уж за богохулство
уволниха ме с шумно дело.

Та полазиха разни интриги
и доноси по моя адрес,
изземаха тетрадки и книги –
съжалявам за тях и до днес!

И, разбира се, че не изтръгнах
оня неумолим параграф –
със какво бях по-лошия българин
от заместника си – не разбрах...

Бях семестър в Университета,
малко в педагогически курс,
но подир предизвиках анкета
и ме върнаха – като рамбурс...

Тъй съдбата ми на възвращенец
ме докара във вашто село
и сега съм дори младоженец –
със другарка една по сърце.

И по класово – пак за колежка,
стар ергенин и стара мома,
се оженихме с моята Деука.
Пък елате веднъж у дома!

Имам радио за разговорка –
поне този идеал постижам!
Ала булката все ми оспорва
коя станция да заловим.

Тя обича модерните шлагери,
а пък аз, като стар цигулар,
предпочитам класици и Вагнери
и народния репертоар.

Кога идем в града за заплатата,
видим в киното кой да е филм
или случим пътуващ театър
с някой скучен домашен Есхил...

Най-добротото за нас представление
е пак школския празник през май,
кога всички деца пременени
заобикчат по стар обичай

ликовете на нашите будители
със венци от божур и бръшлян...
Как се радват деца и родители!
Въобще в тоя буден балкан

има култ към прогрес и просвета,
към кооперативен живот.
Ей със няколко ваши момчета
сума работи турнахме в ход.

Все полезни инициативи:
първом сечищен горски картел,
после селска сушилня за сливи
със пристройка за бански котел...

Най сме горди с един друг почин,
че от нашия приходен фонд
вече сложихме първата плоча на
един скромнен читалищен дом.

Със надежда дано с тез основи
да израсне и друга съдба:
при по-благоприятни условия
към по-жива просветна борба!

18. Поздрав от балкана

Позволете ми, драги читатели,
в битността си на стар планинар
много поздрави да ви изпратя
от върх този балкански чукар,

дето гнеска изведох на излет
моя мил неразделен герой –
да му спомня за дивните изгледи,
що е някога любил и той

и отдето на бяло ви снимам
с мойто крехко несмело перо
тия няколко зимни картини,
издържани във леко сребро.

Същевременно вземам и повод,
като предан ваш песнопеец,
да ви пиша, че моите „Повратки“
наближават към своя конец.

Мир и слава на нашите прадядовци,
дето първи са спали на стан
и заселили гнезното Радевци
в тоя хубав хайдушки балкан,

чийто склонове топло обграждат
твоя сън от стихииите зли –
мое село, ти, паднало гняздо
от възбог непристъпни скали!

От небесното синьо окъпани
и от залеза румен и чист
открояват баури и зъбери
странни сенки във шеметна вис,

дето виждаш, мой поглед изгубен,
някой връх като пурпурен трон,
вкамения целувка на влюбени
или сам Крали Марко на кон,

дето грее седефния гребен
на далечната скрежна гора –
колко приказки крий тя вълшебни
в притаените свои негра!

Как дълбоко почиват моравите,
покорени от таз тишина,
що снега е равниво изравнил
и завил под една пелена.

А припомняш ти жътвени пладни,
кога тичаше някога бос
подир твоят разтирено стаго
след светулките по сенокос

или слушаше да ти приказва
някой весел планински поток,
що изпълня из горската пазва
и се вий като сребърен смок

под навеса на гъстата шума,
в тишината на летния зрач,
нарушаван понявга от глумата
на гървар или горски пазач,

от любовната песен на птиците,
от далечния ек на кавал,
и заспиваше с твойта змеица
във дълбоката мека трева...

Но изтлей, увлечение жарко,
тъй присъщо на всеки пишущ —
придобри ме с приетата мярка
на добрия читателски вкус:

село Радевци е разположено
в една скътана котловина,
във полите на китни подножия
среди Тревненската планина.

Брои няколкостотин планинци
в своите сто чардаклии къщи,
заградени с овошни градини
и красиви почивни места...

Позволете ми тук да затворя
настоящия калейдоскоп
и накрай — да ви пратя повторно
планинарски поздрав — е-хоп!

19. На гости в Късовци

Свети Стефан да бъде на помощ,
че със празника свой ни събра,
та бащи и деца да запомнят
тая коледна сладка софра!

Дай на всеки препълнено блюдо
и зъби като остри тесли!
Който лятоска се е потрудил,
нека днес да се повесели...

Макар много не са времената
да отпуснем сърца и души,
мигар злия пожар на войната
с нашта бъклица ще потушим!

Прости, боже, дордето на Севера
едни други се кървят на кръст,
ний да почнем пак нашта маневра,
че нас чака тоз коледник тлъст!

Бате Петко, пободяй със шулето,
пий за здраве и нами подай,
хайде сядайте, шетарни булки,
да заключим този хубав кравай...

– Братовчеда ми, да ти е сладко!
Но досущ гаче комка отпи!
– Той по-много да пий суроватка,
че каквото го гледам изпит...

„Не съм, каза, народен представител
да ме водите тука и там,
да ме поите и ме гощавате...“
С друга похта дойде той насам.

„Да се видиме, вика, със чичовци,
с твоя, тате, късърския род...“
Пак остава едното обичане
между хората в моя живот.

– Пък нали се е раждал и тука,
в тая къща, във таз одая,
дето всички сме мляко засукали
и запили балканска вода.

И запомнили хубаво време
с какви песни, с какви веселби,
но откакто ги старите нема,
невям дружбата се разглови...

Затуи рад е човек като гнеска
в таквиз отпустни, светли гене,
но додето се видим къде сме,
и настанало пак прощене.

– Думаи, думаи ти, Енчова булка,
ала мен ми е тука добре!
– Бре, драгинко, проклет присмехулко,
сът шегите си ти остаре!

– Остарях, но сърцето ми тупа!
Взвод ергени и китка моми:
коя дядова Нейкова внука
с една песен ще се пресрами?

– Бате Цаньо, за срама на младите,
стари песни да учат не щат!
Дай им ти вечеринки и радио,
от хора и седенки странят.

– Много зле се измоди народа,
като вземаш бербери и дюлгери,
тананикат онази мелодия,
онзи шантав хорсей-шантеклер!

– Остави го ти младото племе,
нека своята музика пей.
Ако строго ний теглим калема,
не е злото във танца хорсей,

а в това, че от унес към чуждото
немарим своя стар обичай,
а народ, що радей за градуцето,
трябва своето да тачи и знай.

А най-паче в годините гнешни
нека стегнем ний нашия сноп,
та да видите ще ли тъй лесно
ни разби и най-тежкия топ!

ЕПИЛОГ

Сбогом, паметни дни и недели,
изгостувани в мир и покой!
Сбогом, обично бащино село!
Сбогом, мой изповеден герой!

Накръжи се, о мисъл крилата,
по безкрайния светъл погон,
що чертае далече зарята
на тоз утренно-чист хоризонт:

аз отново се дигам на полет
подир теб, мой прелетен дух,
прострели моя радостен поглед
в един сън, в един образ грядущ!

Ти разкрий ми, о блян ясновиден,
чудесата на бъдния ген,
дето правнука мой ще иззига
над покоя ти горко блажен,

о, излюблена селска игулия,
що възпяхме ний, гревни певци!
Нине слаба на ваште усилия,
поколения горди творци!

Вий, що идвате с крачката смела
на един героически ход,
на една стълпотворна повеля
за по-хубав и смислен живот,

кога нявга след много столетия
 все под същия този небосклон
 едно по-светло слънце ще светне
 и по-праведен земен закон,

кога в ярък набег ще премине
 красотата с кръщелен огън
 и над теб, моя прадеговина,
 и над твоя митически сън,

кога бодро над тия балкани
 ще прокътне гърмовния ек
 на една непрестанна осанна
 на честития бъдещ човек!

ИТОГА

Гнети ме всяка сложност,
 Талмуда не чета.
 Обичам до набожност
 светата простота.
 Със весела тревожност
 посрещам старостта.

Светът се подмладява
 край мен бесден и час.
 В пленителна забава
 на празничен захлас
 със радост величава
 участвувам и аз.

Аз евтино раздадох
 богатата руда,
 която сам окрадох
 от моята звезда.
 Тежи всемирен задух
 над птичите гнезда.

Обичам ви, о, хора,
 и грешни, и добри.
 Отколе ви говоря
 в рапсодии гори –
 но горест и умора
 косата ми сребри.

Не ме покани никоѝ
на гружеска софра.
Мълчи, сърце, не викай –
кажи – благодаря,
със времето велико
ти златен плод набра.

Понявга покрай мене
минават божества
със погледи надменни
на бронзова глава –
добре въоръжени
със мечове-слова.

С гвубой и със омраза
не ги удостоих –
сам всеки се наказва.
Покоят ми е тих.
В кристално чиста ваза
цъфти, мой светъл стих!

22 – 24.ІІІ.67

Сияе ясност трезва;
изминатия ход
в безкрая глух изчезва –
гарителю-живот,
отдай отсрочка звездна
на своя стар рaнcoг!

ДУМИ ЗА НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ



РЕДОВЕ ОТ БИОГРАФИЯТА

Николай Марангозов, псевдоним на Николай Цанев Нейков, е роден на 2.I.1900 г. в с. Късовци, днес към Плачковци. Учи в колиби Нейчовци, Ловешка област, и в Трявна, завършва Априловската гимназия в Габрово (1920). Учител в Садово (1921 – 1922). Следва архитектура и същевременно работи в Дрезден и Берлин (1923 – 1932), архитект във Въздушни войски (1942 – 1943), в „Балкантурист“ (1946 – 1947); главен редактор (1958 – 1965) на списание „Картинна галерия“. По негови проекти са построени аерогарата в София, първите хотели в курорта Дружба (днес Св. Константин) край Варна и гр. За първи път печата през 1908 г. във в. „Славейче“ (Казанлък). Като гимназист редактира списание „Луна“ (Габрово, 1919). Сътрудничи на вестниците „К'во да е“, „Литературен критик“, „Студентска борба“, на списанията „Златорог“, „Смях и сълзи“, „Стара планина“, „Летец“, „Сердика“ и гр., на немското списание „Der Sturm“. Марангозов е автор на стихотворения и поеми в класически и свободен стих. Обогалява жанрово българската поема с редица разновидности – поема-репортаж, поема-пътепис, поема-легенда, автобиографична поема и гр. Тематичният обхват на поезията му е широк: от селския примитив и дивата природа до урбанистичния пейзаж и завоеванията на техническата цивилизация; от интимните трепети до гражданските и социалните въннения, войната и следвоенните промени; от фолклорните предания и легенди до културно-исторически мотиви; от съприкосновението с корените до „интериорите“ на отчуждената и скептична душа. Творческата еволюция на Марангозов е показателна за тенденциите в българската литература след Първата световна война – от символизма през постсимволистичните авангардни търсения на 20-те и 30-те години до реализма с подчертано демократична насоченост. Ранните му стихове, отпечатани в стихосбирката „Под разцъфналите липи“ и в списание „Луна“, са повлияни от символизма. Цикълът „Хербарий“ (1919 – 1922), включен по-

късно в сборника „Годишни кръгове“, е колкото в схемата на символистичната поезика, толкова и опит за пародийното ѝ преодоляване. Стремекът към новаторство намира завършен художествен израз в стихосбирката „Нула – хулигански елгии“, издадена в отсъствие на автора от Гео Милев, който измисля заглавието и псевдонима Н. Янтар. В бели, скъсени до минимум стихове Марангозов гръзко разрушава традиционните поетични канони, като смесва елементи от полюсните семантични и стилистични равнища в ярка експресионистично-сюрреалистична образност при подчертано иронични, самоиронични и гротескови ракурси. С рядко спояване на авангардни принципи на формообразуване с елементи на родния примитив стихосбирката дава основание на Гео Милев да отпрати известния си апел за „оварваряване“ на българската поезия. Лириката на Марангозов от втората половина на 20-те и първата половина на 30-те години продължава линията на „Нула“, като обединява похвати на експресионизма, сюрреализма и футуризма. Към края на 30-те години елитарната в зародиша си теза за първичното като израз на универсално човешкото се преражда у Марангозов в народностно-демократична естетика и поезика. Поемите „Легенда за село Късбъци“ и „На повратки в село“ са поврат към традиционната реалистична образност и силаботоническия стих, към популярно изкуство. Добилата широка известност „На повратки в село“, някои от по-късните поеми и стихотворни цикли – „Заник и поник в Балкана“, „Родословие“, редица от стихотворенията за деца се отличават с топлота и непосредственост, пластични образи и вкус към автентичното. Народопесенната им мелодика и етнографският колорит на словото са поредната модификация на онази характерна черта, която свързва разнопосочните дирения на поета – стремеж към създаване на родно изкуство. Марангозов превежда главно поезията – произведения на З. Н. Гипиус, С. П. Шчипачов, Н. С. Тихонов, А. Т. Твардовски, К. В. Симонов, Р. Гамзатов, Й. Бехер, М. Цимеринг, В. Незвал и др. Други псевдоними: Валерий Есен, Любокрас, Николаус.

Умира на 3.XI.1967 г. в София.

ЦВ. АТАНАСОВА

ПОВРАТКИ В СЕЛО НА ЕДИН ПОЕТ

Една от многото посоки, по които се пръсна поетическата ни кавалерия след войните, бе и тъй нареченото родно. Мислеха, че при неговите извори тя ще вземе сили за нов полет и ще намери по-сигурната си стъпка. Един през друг почнаха да възпяват селото: коситбите, жътвите и простора, и да проклинат града: каменно чудовище, обръч, който ги стягал, и други поетически страхотии – докато успяха да направят това противопоставяне съвсем банално.

Интересно е отгде то дойде.

След войните настъпва у нас един усилен процес на откъсване от селото и прииждане в града – не само на хора, които диреха поминък, но и на интелегенция. Тя обаче не можеше да се претвори отведнъж в психиката на града и дълго време остана чужда на него – с поглед все извърнат назад. Трябваше ѝ време да се аклиматизира. От друга страна, очакването ѝ веднага да влезе в ръководните сили на града, да се издигне, да значи – не можеше да се осъществи тъй лесно: необходима бе постепенност на постигането. Ето вече и чувството ѝ на в р а ж д е б н о с т. То оформи нейното бунтарство, което носеше още от село. Недоволството си тя отреагираше еднакво в идеологичен порив за друг обществен ред – и в постоянно изтъкване на своята връзка с народа, с низините, от чието име предявяваше своите права. Смяташе се за аргумент и за достойнство, че поетът иде от село, че няма нищо общо с града, с неговия „морал“, неговите „условности“, изобщо с никоя негова установеност.

У мнозина това стана просто кокетерия. Въздишаха за полята – а предпочитаха да живеят в кооперациите, правеха трагедии от изгубената си първичност – а успели бяха да си направят удобна не една маска. Това са неразрешени натури, без установен емоционален център, много пъти неискрени към

сами себе си дори. Те не принадлежаха още на града, а селото едва ли вече би ги приело като свои. Това са – социално и духовно – м е ж д и н и п о е т и, които и при гостатъчна талантливост не могат намери завършения си формат.

Марангозов е стопроцентов гражданин. Той не страда за селото и не проклиня града. Окончателно е облаган от неговите сили. Той знае постиженията и чудесата на цивилизацията и няма опасност тя да го „похаби“. Светлинните реклами, които го обстрелват със своите сензации, не го плашат – наопаки, дири да ги изпита: с фрак в най-люксовия хотел на Ривиерата, машинист на някой Пулманов влак или в „сладострастните ножници на тангото“. В „Хвърчащият пътник“, „Влакове“ или „Ода на моята многолика любовница“ той е космополитен по чувство, като едва се съдържа да не се анархизира в чудатите си виждания и в непрестанната пародия на нещата. В тия стихотворения – малки и големи – той прилича на фокер без пилот – няма цел (всичко е цел), не се знае де може да кацне. Важно е, че градът е неговият радиус. И негова съдба.

Тъкмо скитничеството и авантюризмът събуждат понякога най-силно носталгията! Марангозов помни своя дом. Докато е в грохота на подземните железници или съзерцава с монокул нощта, обвита в „лунно трико“ – естествено, не може да мисли за него. Но и в най-ексцентричната си роля той не забравя своето родословие. Родовият инстинкт е у него много силен. Като невидим извор той пробива кората, за да открои – през всички градски шемети и самоизлъгвания – своята дълбочина.

Тъй след „хулиганските елегии“ прозвучават внезапно прядковските гласове в „Езда на иманяри“ и „Легенда за село Късовци“ (Златороз, г. XVII и XVIII). Един свят значи не е загубен – светът на преданието. Предание не значи винаги лъжа или суеверие. То може да бъде отдалечеността на събитията и образите, нимбът, с който времето ги окръжава, тяхната поетическа власт. У Марангозова това са будните истории за Балкана – за Хайдушкия кладенец, около който е станала

кървавата борба между тримата братя за скритото имане. Там се е дигнало неговото село Късовци. Истина ли са тия истории? Щом народът ги е запазил, трябва да има нещо истина. Но от историческата истина има една по-трайна – поетическата, в която Марангозов ни ги предава. Стихът преминава в друг строй, чувството намира наситената си сфера, фантазията като магнит притегля образи от един нов рудник. Тук се ражда Марангозовият епически стил.

Наистина градът е направил поета твърде позитивен, реалист. Това са поетически н а л е т и. Но те свидетелстват за нещо неизкоренимо – връзката с неговата прародина.

Ако тя е тъй силна, може да се предполага колко по-властен ще бъде зовът на н а с т о я щ а т а му родина.

Много знаменателно е защо Марангозов се връща на село – той не го е идеализирал. Едно писмо на старата му майка достига до него. И докосва го най-съкровено. Мъката на майката за сина ѝ, който се е отлъчил, за когото слушат от хората, е пропита с горчивина, че не ги спомня, щом толкоз години не ги е споходил. Те постоянно го „мислят“...

Натегнахме вече и двамата,
било от години и грижи,
и ти си ни най-голямата...

Не поетът, а с и н ъ т е, който се връща в село. Това е тъй непредвзето и човешко! Цялата поема е настроена на тая жизнена искреност и простота.

Има нещо дълбоко и свято в отношението на поета към старите родители – баща му и майка му. Всички знаем Димчо-Дебеляновото „Да се завърнеш в бащината къща“. Но там тя е само томително призовавана, а тук поетът действително пристъпва нейния праг. На малката гара в планината, цял покрит със сняг, дошъл е вечерта от с. Радевци да го посрещне баща му. Локомотивната свирка прекъсва унеса на поета, но той не може да скочи отведнъж от неговата люлка.

Не сънувам ли в радостна треска,
не привиждам ли някакъв дух?
Сам свети Николай ме посреща
в бяла нимба и златен кожух.

В тоя образ – толкова близък и наново отгатван – е цялото завръщане на поета. Той е обсебен от възкръсналиите първични представи на детинството. Споменът радостно го ни своето откритие в нещата. И когато се окаже, че времето ги е нахърнило, покрусва се и той. Тъй религиозно апоетеозираният образ на майката е страдно пречупен.

И аз чувствам, че пак ме обсемят
със познатия прежен топълък
тия същи очи умилен,
тоя благ богородичен лик.

Колко, клетата, се е смалила
и презърбила от добрини –
но гали ти, о майчице мила,
си видяла и хубави дни?

Какво не прави животът! Баща му е продал гората, къщите са се възрбили, мазилката покъртена, добре че бръшляният я прикрива. „Бях някога пръв между хората, последен останал сега.“ Днес никой не търси неговия марангозлък – занаят тънък, но скъп, останал е само с онова, което е запазил от добрите времена. Това не е само негова съдба, а съдба на цялата негова среда – много лесно е в личното да се открие социално значимото. Старите посрещат тая промяна с примирение на хора, скромни в житейските си изисквания – все пак останал е малко имот, който да работят (да има що да се работи е най-главното в живота), и надежда, че синът им ще се изучи, ще стане пръв и „ще царуват на старини“. Това е самоотречението на старите в името на децата – те да имат по-добри дни.

Наставленията и моралните сентенции на бащата разкриват един мироглед, отричащ жизнения път и практиката на поета. Това са г в а с в я т а: единият – определен от примитивния стопански бит, фиксиран от вековен опит, който има установени канони за нещата, статичен; и другият – за който животът вечно се мени, непрестанно се разкрива на нови планове – се изживява в най-различни съдържания и степени. Тия два свята у Марангозова не влизат в конфликт. Конфликтът е избягнат, защото между тях застава дълбокото с и н о в н о ч у в с т в о на поета към ония, които са го отгледали и дали всичко за него. Кошунствено би било да се разрушава техният свят, да се разклащат корените му, да се оспорват истините, в които е кристализирал. Кой знае, животът има много истини, може би една от ония, които говори бащата, да потърбва някога... Поетът не е дошъл на идейна конференция с него, а да му целуне ръка.

В благословията, която получава от тая ръка, се стапя всичко, което носи от града. Тя демобилизира интелегентската му сложност и го възвръща към най-откровенияте съчини на живота и най-презвия му ритъм. Човек винаги копнее по своята елементарност. Тя е компас, който измерва отклонението от духовната ни зравина. Способността за отдаване на нея е способност за преображение в неизменните сили на природата, в приобщение с които винаги чувствено и морално израстваме.

Както за врабеца гнездото, тъй бащиният кът е най-сигурната закрила – дори от нашата самовраждебност. Някой с кутка босилек поръсва челото на поета.

Сега вече почивай дълбоко,
о сърце, изболяло от смут –
пристанено под бащина покрив
и до топлия майчински скют.

Изповядай си всичкото лошо,
измоли се без свян и без страх,

знай, че тук ще получиш ти прошка
и за най-непростимия грях.

Една радост богато-да кичи
твоят чело, мой тъжен герой,
че си някъде вярно-обичан,
че ти някъде мислят добро.

„На повратки в село“ не е поезия на реминисценции, в която се сантименталничи за миналото и резонерства. Миналото е дадено не като невъзвратима мечта, а като настояще, изживяно в реалистична пълнота на чувството. От присъствието на поета всички неща добиват някогашната си душа и влизат във връзка с него: часовникът заскрибуца „Шуми Марица“, с която някога го е будил, дюлите по полиците му пращат своя гъх, менците грейват и „кшпаецът“ от чайната кутия му се хили. Утрото нахълтва в стаята и засмяното зимно слънце го вика навън – с шейната –

дето грее седефния гребен
на далечната снежна гора.

В това ново и богро самопостигане няма ни струна на съжаление, че поетът е „осъден“ да живее в града, което веднага би прекосило тъй цялостното му отдаване на примитива и би го превърнало във фалшива елегична теза. На другия ден влакът ще потегли обратно и ще отнесе поета – чувствено оскрежен – към други духовни семафори. Единствената искрена дума, която би продумал на заминаване, ще бъде същата, която Вазов в края на „Скитнишки песни“ отправя към планината:

– Сполай!

*

Селото не е само бащиният кът. То има свой живот, който не е предишният, и с него са станали много промени.

Железницата е минала и там, дето някога са били голи баури, дигнало се е сега село Плачковци. Нейният трясък е нарушил идиличната му атмосфера, прогонил е далеч в горите кавалите, вместо тях слушат сега емисии на радиото и стъпката на хорсей. Духовният трафик с града е донесъл нови отношения и насочил обществената енергия към нови инициативи – кооперация, водопроводи, читалище и пр. Не само икономическата, но и духовната структура на селото е станала друга. То е събудено, интересите му са се разширили, живее с въпроси, които далеч надхвърлят кръга на неговия бит. Събитията са главолмни. Селото е наострило уши, слухти, иска да знае – за войната, за нашите граници, за политическата ни ориентировка, чака вестниците и си дава свои тълкувания. То не е с една душа.

Задачата на поета е била да отрази това раздвижване и повишена духовна активност на селото. Разговорите му с хората се въртят все около това, което е било или има да става. Вярно е, че в тия реплики на селските хора са отразени събитията след войната, всичко, каквото се е преживяло и патило; има в тях много истина и мъдро долавяне на нещата. Но желанието на поета да бъде социално по-широко обхванен превръща някои места на поемата в стенограма. Тук и аз мога да направя едни повратки – към „Баражите“, дето установихме, че изкуството не предава действителността в нейната пълнота, а я редуцира до определени, характерни, прояви и същности. Марангозов оставя някои хора премного да приказват, и то за работи не тъй съществени. Увеличат го оригиналността на разсъжденията им, природната им находчивост и сентенционната им фраза. Добре, но получава се хроника, р е п о р т а ж, в който се разсипва лиричният строй на поемата. А от автора на една лирическа поема ние искаме да бъде постоянно с нас. Марангозов е могъл да предотврати тая мозаичност на разговорите и да бъде по-синтетичен, каквото е в образите на Митю Комитата и учителя – гостатъчно индивидуални, а отразяващи по-широки идейни настроения в селската ни съвременност.

Къде е мястото на поета в тия злободневни реплики? Неговият мизансцен е определен още отначало: той е г о с т е н и н между тия хора и това му налага да тачи възраста, положението им или добрите чувства, с които го посрещат. Само „слуша“ и не взема страна; за да не огорчи никого. Изключена е ролята му на съдник, още повече – на агитатор на свои политически платформи. Отстранението на личността му от намеса задържа поемата в нейната рамка; защото тоя преход от лични преживявания към едно „обективно“ изображение е опасен, могъл би да разруши нейното стилово единство. А само като „наблюдател“ поетът винаги може да ни възвърне към лирическия разказ.

Къде е той – все пак е ясно: личи от онова, което оставя да му говорят гругите. Защото поетическата г у с к р е т н о с т, с която си служи, е само метод на предаване на действителността, а не прикритие на отношението му към нея. Ако трябва за неща прости да употребим много учена дума, можем да кажем, че Марангозов е по натура диалектичен. Той приема примитива като основа, като корен, изходно начало за всяко развитие и отхвърля оставането при него. Космополитен е по мироглед – и смята, че универсалността не може да бъде безлична, нейното истинско осъществение е в народностния тип. Безгранично следва проникванията на човешката мисъл – и все пак опитът му е показал, че в инстинкта на простия човек често пъти се крие най-съкровената истина, защото висшият разум и интуицията се пресрещат. Отърбането от „традицията“ не може да значи изхвърчане от духовната ни орбита и отлитане в хаоса. Той знае, че има наука – но има и легенди и науката не трябва да убие легендата. Инженер е – но никога няма да електрифицира гората и да я превърне в булевард. От гансинга в подземния етаж веднага на зелената морава – не би било за него никаква самоизмяна. Той знае, че земята е планета, но на тая планета има един кът, село Късовци, дето живеят баща му и майка му и дето се е родил той.

Марангозов е с ясен поглед за двата свята на настояще-

то. За хората на доброто старо време той има благодарност и почит, към тия, които идат, отправя поздрав. Понеже те идат с моторни коли, естествено, ще изместят селските талиги. Ех, ще млъкне може би Йовковата песен на козелетата и тънките звънчета, но пътищата ще станат по-широки и ще се върви по-леко. Затова на изпрободяк на лицето му няма ни една тъжна гримаса, той приветства селото си с възторг. И оставя го не „свито“, „загадхнало“ и прочие в пазвите на планината, а озарено от гъгата на бъдещето –

кога в ярък набег ще премине
красотата с кръщелен огън
и над теб, моя прагядовина,
и над твоя митически сън.

Сбогом, паметни дни и недели,
изгостувани в мир и покой!
Сбогом, обично бащино село!
Сбогом, мой изповеден герой!

О, излюбена селска игилия,
що възпяхме ний, гревни певци!
Нине слава на вашите усилия,
поколения нови творци!

О п т и м и с т и ч е с к и я т мироглед на Марангозова иде от вярата му в силите на безспирното историческо развитие. Широтата, искреността и избликът на чувството му го правят свободен от идейна програмност, която би го подвела да вземе тона на вечно окалялство на селото, в който попадат други поети. „Социологическият еквивалент“ на поемата е прочее налице. Нейната действителност – безспорна.

*

В „На повратки на село“ Марангозов е трябвало да съчетае два тематически тъй различни мотива: цялостното, най-интимното отдаване на примитива и духовната обособеност на интелегента – и да ги проникне един в друг. Само по един начин е могло да стане това: в емоционалното им единство.

За да го постигне, Марангозов е трябвало да пречупи своя възприеман строй на духовната оптика на „природния“ човек. Съзнанието на тоя човек се движи в кръга на житейските представи и въображението му гури предметността на нещата. Това Марангозов знае. Но то не е още достатъчно. Предметното означение носи опасност да изчерпва и заковава нещата, а трябва то да не отнема нищо от поетическата им действеност. Тук Марангозов си служи с нови асоциативни планове. Когато казва: „Ето бавно на изток избелява небесний лазур“, или „Бегло ви снимам тия зимни картини, издържани в леко сребро“ – той всъщност не се позовава на материала (платно, което белят на слънцето, метала), а на неговия цвят, блясък и пр. Просто дава на фантазията ни нов ключ.

Речта на „Повратките“ е една своеобразна транспозиция на народната изразност – на съвременна поетическа тъкан. Марангозов не пее по народен макам като Церковски или Кунев например и не иска в никой случай да го вземат за „селски“ поет. Само освобождава езика от поетически граперии, опростява го до степен да може незабелязано да премине в структурата на народната реч – и тутакси пак да си възвърне автономността на израза. Речта на Марангозов не е „народна“, а само леко битова и зирана. Друг един поет, Ламар, преди него слезе в тоя рудник, но Ламар е премного зацепен в канарата на словесния примитивизъм и твърде тежък, едва ли не маниерен; словата са просто насилени от бунтарско-язвително „значение“. У Марангозова те запазват предела на естествената си призивност. Всичкото е – не да се подражава и да се дирят сурпризи, а да се нагласи

самото чувство на такъв тембър, че думите сами да си игват. Да се говори според хората, но без да се преструваш.

Обсеби ме, о песенен ритъм,
що си бил в разкаления чук
през ковашкия род на дедите ми,
на баща ми в резбарския струг.

*

„На повратки в село“ е едно от най-крупните дела на гнешната ни поезия. Толкоз с поетическите си стойности и социална значимост – колкото и с начина, по който разрешава проблемата за „родното“. Пенчо-Славейковите „Коледари“ са възпроизвеждане на народни мотиви, народен бит и обичаи, като сам поетът не излиза из своята идеалистическа сфера. Тук, обратно, имаме непосредно, лично и реално преживяване на примитива. Чрез него поетът дава изцяло себе си.

„На повратки в село“ е една изповед. Изповед на интелегент, хванат с хиляди въжета на тревожната и искателна градска съвременност, между които е скрита една тънка лирическа жица. Останала е вероятно от някой трубадур на стария му род. Нейна емблема (върху подвързаната корица) е гъдулката. Двуструнна – струните ѝ са от различен материал, но приведени в един акорд.

Песенният строй на поемата е единственият, на който нейният герой може да изкаже себе си. Защото е романт и к. Той се бои да издаде тая си природа, както се боят почти всички наши поети – за да не ги сметнели, че са от старо време. Това е глупост. Могъл бих веднага да ги уверя, че страхът им е напразен – с много цитати, ако не се боях пък аз, че съм омръзнал с цитати (от предишните книжки). Романстиката никога няма да бъде изгонена. Тя е вечният двигател на живота. Който е истински поет, ще я намери във всяко време. Може Марангозов да не е съгласен с

това, но сегнете при неговия герой в купето на влака, когато през нощта пътува от града за селото си, и следете как вижда планините, небето, тунелите – в какви фантастични видения се превръщат – и как тракането на колелетата скандира неговия блян.

Месечината сънно люлее
на прозореца своя фенер
и огрява със сребърна грейка
тебе, мой бледолик пасажер.

Само ти още бдиш в полузграча
на това третокласно купе
и все гледаш навънка вторачен
към зеленото зимно небе.

Бяла зима е всичко покрила
в плащеница от снежен атлаз,
а нощта сякаш с леко синило
е поръсила късний пейзаж.

Едно чудно мълчание плава
на талази от лунен варак
и над тия полета и равнери
без начало, без край и без бряг.

Това е Пушкински герой – макар да не пътува с руска „тройка“, а с железница. Все по. Душата му е същата. Тя е, в чийто ритъм се носи цялата поема и която прави от „Повратките“ една книга, с която може да се м е ч т а е...

ВЛАДИМИР ВАСИЛЕВ

ИЗ „ПОЕЗИЯТА НА МЛАДИТЕ“

„Нула – хулигански елегии“ от Н. Янтар. Едно поне достойнство има тази малка книжка от 8 стихотворения: смелостта да се излезе навън от пътя, от пътя на казионния шаблон, из който вървят всички. Смело и необмислено. Дръзко. Камо вик:

– отново да здрависаш гружелюбно Дявола...
Да слушаш твоя брат
Авела
да пей „Осанна Вишних!“
и да се смееш,
и вместо към причастие
да извърнеш твоята уста
готова
да псува, да псува
или внезапно
да се преродиш
във дете –
във медиум на бялата невинност,
който мъдро написва –
нула.

Или:

– а в небето
един бивш градоначалник
нервнички,
плюе звездни храчки по лазурния паркет
– но най-сетне,
господин докторе,
определете ми гиоптъра

и аз искам да видя
слънцето
най-сетне!

Лошо. Но много по-хубаво от ония гладки, сладки строфи, които се втръсват от сладост. Грубо. Сурово. Варварско. Но ново. **Българската поезия има нужда от оварваряване.** От сурови сокове, в които има първобитен живот – за да ѝ дадат живот. Да влеят живот на „мъртвата поезия“. В „Нула“ има такъв варваризъм. Макар и имитиран от чужди образци; макар и безформен още.

Но уморени от толкова много господи в изгладени и изчеткани официално черни грехи, толкова поети с бледи чела, миньорни погледи и устни с печална усмивка, ний желаем да видим гнес варвари, хулигани, печенеги – с пламък в очите и с железни зъби. Варвари, нова раса – която да влее нова кръв на българската поезия.

ГЕО МИЛЕВ

ПЪТЯТ НА НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ

Един от най-ранните цикли със стихотворения на Николай Марангозов носи заглавието „Слънчева палитра“. Писан е след Първата световна война, отчасти е публикуван още тогава, но за първи път изцяло излиза през 1947 г. в книгата „Годишни кръгове“. Едва ли би могло да се намери по-сполучлив надслов за цялата поезия на Марангозов – в нея има нещо от светлината и грейката на слънцето, нещо дълбоко оптимистично и жизнено. Наистина тя отразява твърде сложно идейно и художническо развитие, в нея се пречупват мъчителни завои и тежки страници от личната съдба на поета и от живота на народа ни. Но в нея винаги е имало много човечност и е греела топлината на нашето родно слънце – така както и до гнес тя греее в очите на самия Марангозов.

Творческият път на Николай Марангозов е бабен и е свързан с дълга подготвителна работа. Може би професията през първите две десетилетия от поетическото му развитие е натезавала и го е държала по-далеч от литературата. Защото неговото име в историята на съвременната българска поезия влезе едва през 1940 г. – със забележителната поема „На повратки в село“. Това навлизане се предхожда от повече от двадесетгодишно поетическо творчество и от една книга със странното заглавие „Нула – хулигански елегии“, издадена през 1923 г. от Гео Милев без знанието на автора и в негово отсъствие – той тогава е следвал архитектура в Германия. И заглавието, и псевдонимът Н. Янтар са поставени от Гео Милев; той написва и първия отзив за книгата в сп. Пламък: „Едно поне достойнство има тая малка книжка от осем стихотворения – смелостта да се излезе навън от пътя на казионния шаблон, из който вървят всички. Смело и необмислено. Дръзко. Като вик.“ И по-нататък: „Българската поезия има нужда от оварваряване. От сурови сокове, в които има първо-

битен живот – за да ѝ дадат живот.“ Гео Милев смята, че в стиховете на Марангозов има тъкмо такава „оварваряване“.

Въпреки благоприятния отзив на Гео Милев първата книга на Николай Марангозов все още не означава трайно навлизане в българската поезия; дълги години – почти до 1940 г. – поетът не заема определено място между събратията си по перо. Той е по-скоро архитект, отколкото поет, архитект, който понякога се занимава с поезия. Обаче внимателното вникване в неговото погавашно творчество не може да не разкрие цяла редица интересни неща. Това творчество ни въвежда в годините след Първата световна война – години на големи идейни и творчески търсения. Изящният, рафиниран, прецеден през най-тънското сито на естетизма стих на символистите не задоволява следвоенната поетическа младеж; откъснатостта от живота, бягството в кулите от слонова кост не може вече да бъде програма на новата поезия, родена в атмосфера, наситена с големи социални конфликти и бурни политически борби. Бунтът на поетите и новото в поезията намират различен израз – в социалната и революционната поезия на Смирненски, Разцветников, Фурнаджиев, Хрелков, в реалистичната предметност и хуманизма на Багряна, Далчев, Панталеев, в новаторските търсения на Гео Милев и Ламар.

Младият Марангозов е съвременник на оформянето и творческото узряване на тия поети. През тоя период той прави първите си стъпки. От нашите поети негов учител е Гео Милев, от чуждите Верхарн, чието влияние се чувства твърде ясно в стихотворения като „Песен на гъжда“. Когато Марангозов се озовава в Германия, прибавят се нови учители, представители на модерната немска поезия. Навярно там поетът се запознава с творчеството на Маяковски. Срещата с големия съветски поет е не само творческа, тя е и лична и оказва важно въздействие върху развитието му (Марангозов възкресява тая среща в книгата си „Заветен път“, в стихотворението „Музеят Владимир Маяковски“).

Първите стихотворения на Марангозов носят твърде

много от чисто интелегентските идейни и формалистични търсения, характерни за част от нашата поезия след Първата световна война. Днес оставаме безразлични към повечето от тях. Но все пак в тях има нещо, което ни възбужда – опитът на поета-интелигент да намери път към живота и хората. В „Заклинател“ Марангозов се обръща към държателите на богатата и тираните:

Бих искал да стрелям в сърцата ви
с думи
и с мънции
грозни
и ясни –
гръмогласно
да събудя
съня ви блажен:
горко ви,
о клетници,
когато
над вашите
грехопадни
палати
и цветущи
градини,
които ревниво
населявате днес,
когато ще падне
мъстителен камен
на праведен, пламенен гняв,
о, когато
ще отприщам
прогнилите
водоеми на времето –
ще се спуснем
във темна
лавина
над вашия рай!

Тоя бунт срещу обществената действителност, срещу капиталистическата олигархия се превръща в знаме на поезията:

И вам,
сладкодумни поети,
аз отправям
пистолетни слова
във дум-думни куплети
къмто вашата сваяст:
о, как ненавиждам
до бяс
и до трижди –
ваша лъжа,
о, богоравни поети!
Чуйте
най-сетне:
слезте от вашите небесни балкони
и обуйте
сините
тесни
панталони
на живота
суров,
босоноги
стъпете,
тръгнете по влажната пръст...

Връщането на поезията към живота е извънредно характерен момент за периода след Първата световна война; дори някои от символистите правят опит да потърсят път към хората. Марангозов изразява тоя процес по своеобразен начин и по стих, по поетика стои най-близо до Гео Милев. Новаторството във формата е неделима част от обществения му бунт. Ние не можем да приемем всичко в това новаторство (особено в някои стихотворения, които представят твър-

де лоши образци в тая насока), но заедно с това не можем да не признаем, че разчупването на традиционните форми много често увеличава силно емоционалната изразителност на стиха. Нашите млади поети днес правят опити със същата цел. Несъмнено те не търсят образци в поезията от двадесетте години, но по същество повтарят същия път. Сякаш по някакъв вътрешен закон самото развитие на поезията налага периодически освежаване на изразните средства.

Както вече беше отбелязано, от първите години на творческия път на Марангозов са и ония жизнерадостни, светли, увеличащи с оптимизма си стихотворения от цикъла „Слънчева палитра“ („Пролетта“, „Кварталната градина“, „Първа пролет“, „Хвърчащият пътник“ и др.), които ни омайват с трепетната си светлина, с причудливата си образност, със словесната си игра. Дълъг е пътят, който Марангозов изминава от тях до поемата „На повратки в село“, но някаква дълбока нишка на жизнерадостен допир до живота несъмнено ги свързва.

С поемата „На повратки в село“ започва нов период от развитието на Николай Марангозов – поетът намира себе си, създава вълнуваща творба, напоена с демократична атмосфера, със своя образност, със свой оригинален стил, с дълбоко народностно звучение. Това е истинско завръщане на интелекта в родната обстановка, при своите, в света, при хората. И едновременно с това – истинско творческо избистряне, намиране на свой оригинален поетически глас. В поемата си Марангозов не разработва някаква цялостна фабула – това е поетически „репортаж“, поетически „пътепис“, в който картините, случките, образите следват непосредно и естествено. Изобразеният свят е разкрит с такава човечност и сърдечност, с такава непосредност, естественост и простота, че ни залива топла вълна на съчувствие към хората и обстановката. Марангозов е уловил цяла редица верни, типични, говорещи живо на всички ни черти от живота на нашето село и неговите хора. При това поетът е далеч от мисълта да идеализира, да търси идиличност в среда и обстановка. Той рисува

българското село в определен исторически момент с твърде възрастна реалистична линия; внимателно повдига завесата на социалните и политическите конфликти, които го разтърсват (спомнете си срещата с дядо Мицю Комитата в главата „Апокриф“; старецът разказва за убития си внук комунист).

Марангозов рисува живота с особена топлота на чувството, което будят споменът и срещата с близки, отдавна невидени хора. В оригиналната композиция на поемата, където се редуват непосреден, пряк разказ, писма, монолози, диалози, природни описания, лирични интермедии, са очертани цяла редица ярки, прекрасни образи. Преди всичко това са майката и бащата, нарисувани извънредно пластично, изваяни от фин мрамор, изрязани особено релефно с резеца на талантлив резбар, при това оживени с разговорите, мислите, грижите, чувствата си. Поемата започва с едно великолепно „Писмо“, в което образът на майката изпъква с цялата си душевна чистота и умилителност, с цялата майчина любов и грижовност:

Изпращам ти, синко, тази книга
със поздрав сърдечен от всинца ни –
гано да те харен достигне
в далечна и чужда чужбина.

За нас ако питаш – сме здрави
и, слава на господа – живи,
работим, по-много почиваме,
за хляба едва надделяваме.

Не можем се вече похвали
с баща ти за много чевръсти
и гледаме с нашата старост
да бъдем по-близо до къщи.

Натегнахме вече и двамата,
било от години и грижи,

и ти си ни пак най-голямата,
та рекох затуй да ти пиша.

Та мигар ще смогна аз, горка,
за всичко да ти се оплача,
но все е за мъката майчина
писмото една разговорка.

В главата „На прага“ образът на майката придобива още по-голяма релефност и продължава да се разкрива, обогатява и разгръща до края на поемата:

Подир дълга и дълга разлъка
аз пристъпям към същия праг,
дето майка ми нявга на тръгване
ме прекръсти на изпроводяк.

И аз чувствам, че пак ме обсемят
със познатия прежен топлик
тия същи очи умилени,
тоя благ богородичен лик...

Да би знаел от колко години
тя е чакала днешния ден
да ти каже: „Добре дошъл, сине,
дожеля ли ти, майка, за мен?“

И да видиш как ней горкана
са премного и тия слова:
да замлъкне през сълзи засмяна
и да скрие в престилка глава.

Тая картина ни вълнува с родния въздух, с чистотата на рисунъка, с топлотата на чувството, предадено просто, без външен патос и без сантиментализъм. Образът на майката в поемата на Марангозов се нарежда до най-хубавото, ко-

ето е създала българската литература в тая област. Със същата непосредност и релефност се изгражда и образът на бащата, който се явява за първи път в главата „Посрещане“, но присъства по-нататък в цялата поема и се разкрива напълно в срещи, разговори, описания. Около майката и бащата се нареждат цяла галерия други образи, нарисувани на фона на планинския пейзаж и в селската обстановка. Заедно с епическата линия върви и лиричната; в изповедния тон на поемата се рисува и образът на лирическият герой, свързан с автора с редица биографични подробности. Напразно поетът ни убеждава, че е само репортажист, пътеписец, че не взема открито страна – неговото отношение към хората и тяхната съдба, към обстановката и природата се чувства във всеки стих и това придава на творбата искреност и поетическа привлекателност.

Всестранният анализ на поемата „На повратки в село“ представя специална задача, която излиза извън рамките на настоящата статия. Анализът ще разкрие цялото образно и емоционално съдържание на творбата, ще покаже нейната демократическа идейна наситеност, ще отбележи невината голямата плътност и острота на социалния релеф на изображението. Най-сетне анализът ще очертае всички особености на жанра на поемата – жанр, до който Марангозов се добира много умело, усвоява го напълно, превръща го в свое главно поетическо оръжие и го разработва по-нататък широко в цяла редица лироепически поеми. Тук искам да изтъкна само едно – умението, с което поетът борава с родния език. Езикът е едно от най-големите постижения на Марангозов в тая творба: той е намерил верния път за жив, непосреден, убедителен и вълнуващ поетически разказ; простотата и непосредността са съчетани с истинско народностно звучение на изрази. Поетът сполучливо е усвоил народната лексика, използвал е богатата гама от народни езикови обрати; където е необходимо, умело си е послужил с диалектизми и лека езикова архаизация. Успял е да предаде топлотата на майчината реч, живостта, богатството и остротата на селските разговори, да получи

тънка пластична линия в изображението на природните картини, да постигне тон на интимна изповедност в лиричните места. Всичко това придава поетическо и национално обаяние на езика на поемата, стопля стиха, който не звучи никъде монотонно, макар че изцяло е изграден от непрекъснато следващи отмерени четиристишни строфи. Силаботонизмът на стиха е съвсем ясно очертан и все пак много често той има народнопесенно звучение. То може би иде от народните интонации в говора на героите, от приблизителността на римите, които, макар и да са богати, не са подчинени на педантична прецизност. В посвещението към поемата поетът пише:

Обсеби ме, о песенен ритъм,
що си бил в разкаления чук
през ковашкия рог на дегите ни –
на баща ми в резбарския струг!

Възкреси ти отколешен блясък
на забравена майчина реч,
влей във моите лирически разкази
твоята сила и твоя живец!

Ако това е една творческа мечта на поета, трябва да се признае, че в поемата тя е напълно осъществена.

„На повратки в село“ бе не само едно голямо художествено постижение, което затвърди името на Марангозов в съвременната българска литература, но и един път за развитие – поетът попадна на собствена художествена почва, видя ясно творческите си възможности. За това свидетелстват няколко поеми, които се появиха бързо след „На повратки в село“ и които носят до голяма степен нейната поетическа и народностна атмосфера. Това са „Легенда за село Късовци“, „Родословие“, „Майстор Никола и Велика – авлига“, „Легенда за аления елен“, „Каня яковерка“. Тук няма да разглеждаме въпроса кога са писани тия поеми; някои от тях може би са възникна-

ли едновременно с поемата „На повратки в село“. Пр-важното е да отбележим, че в идейно и художествено отношение те образуват един общ цикъл и разкриват един цялостен свят, представят оригинално поетическо видение на живота на нашия народ в близкото и по-далечно минало. В тия поеми народностните елементи изпъкват на първо място, рисуват се творческите блянове и устремии на обикновените хора от народа, образите се свързват с народните легенди, с поетическите традиции на нашата народна песен. Не случайно в някои от тия поеми се чувства още по-силно близостта до народнопесенния стих, зазвучават твърде ясни народни песенни интонации.

В по-нататъшното си развитие Марангозов постави на поемата, която той все повече овладяваше като жанр, нови задачи – да отрази по-широка обществена действителност, да разкрие дълбоките промени, настъпващи в психиката и живота на интелигенцията и народа, да създаде идейно оръжие за борба, за защита на прогреса и новия живот на родината. Между тия поеми „Тринадесет есени“ (лирична хроника) има чисто автобиографичен характер – рисува идейното развитие на поета от 1938 г. нататък, когато се чувства свършено открито настъплението на германския фашизъм в България. Марангозов следи своите преживявания, чувства и размисли на фона на големите политически събития. Макар и изградена като лиричен дневник, като изповед на интелигент, който постепенно се приближава до народа и до неговата борба, за да се свърже след победата над капитализма напълно с неговата съдба, поемата дава интересни картини и моменти от обществения живот и представя до голяма степен хроника на нашето обществено развитие през 1938 – 1950 г. Това са тринадесет есени не само от живота на поета, но от живота на народа изобщо. Творбата на Марангозов е интересен и ценен поетически документ за пътя на нашата интелигенция.

Следвоенните поеми на Марангозов го изтъкват като неуморим летописец на нашето време, с голяма отзивчивост за

дълбоките промени, настъпили в живота на българския народ след септемврийската победа. Такъв характер има и цялата му следвоенна лирика, събрана в книгите „Ковачница на мира“, „Жива легенда“, „Чехословашка рапсодия“, „Втори юли“, „На отечествен поет“, „Заветен път“. Това е лирика на непосредно отражение на обществените събития, на постоянна обществена чувствителност. Николай Марангозов израства пред нас като бард на епохата; много от стихотворенията му звучат като многогласни химни, като тържествени многозвучни фанфари, които възвестяват и възпяват свободата, устремите и делата на новия човек.

Следвоенната лирика на Николай Марангозов е изцяло лирика на възторга, на опиянението от свободата, на патетично утвърждение на новия живот; това е поетически летопис на епохата. За да постигне своята задача, за да даде израз на буения изблик на чувствата, поетът търси тържествени ритми, връща се към старинни поетически форми („прогласи“, „запеви“, „кантати“), вдъхва нов живот на някои патетични интонации на Вазов, Смирненски, Траянов, търси стилна декоративност и оригинална колоритност в езика, използвайки твърде често архаизацията на речта. Не може да не се отбележи, че не всякога неговите усилия се увенчават с успех – нещо естествено при такава голяма поетическа плодovitост. Понякога патосът е твърде външен, поетическото вдъхновение се превръща в леко стихотворство (езиковият израз навлиза в сферата на шаблоните), архаизмите прозвучават като изкуствено вплетени чужди елементи в колорита на нашето време, мисли и чувства се изливат в излишно разтеглената композиция.

Ако трябва да се посочи най-хубавото в следвоенната лирика на Марангозов, не могат да не се отбележат най-напред ония стихотворения, които рисуват прехода от война към мир (в „Ковачница на мира“). Те са дълбоко човечни и жизнени; в тях е отразен копнежът на човека за мирен, творчески труд. С чувство на очакване, надежда, радост, вяра в един по-добър, по-човечен свят са предадени моментите, когато войната от-

минава, когато последният оръжен залп заглъхва и човекът излиза от бойния трап – жаден за отгих и за градеж. От пожарищата и разрушенията на войната ще израсне новият живот:

Дълбоко в земните подмоли
зърното пуца първи кън
и първа мироносна пролет
пробужда зимния ни сън.

С един замах човекът зарива бомбения ров на нивата си и яхва работните машини. Прег това видение войникът, който се завръща от фронта, не може да се нарадва на пръстта и на ръждясалото сечиво, които чакат неговия труд. Разбира се, тук има и мигове на скръб – особено скръбта на майката, която е загубила своя син. Но тая скръб, макар непреодолима и дълбока, е облагородена от съзнанието, че синът е загинал в борба за по-добри дни.

Когато по-нататък следим лириката на Марангозов, ние небедно се загъхваме радостно от устремения му и оптимистичен стих и се вълнуваме от възторжените му приветствия на новия свят, небедно чувстваме да бие в неговите строфи чистият патетичен ритъм на епохата. Възхищава ни и богатството на неговата палитра – тя търси многообразието на света. Онова, което представя истинско художествено постижение на Марангозов, е резултат на внимателна творческа работа. Това са редица образи и картини, които се раждат като изваяни от сръчното длето на старинен майстор резбар. Тия образи са пръснати във всички книги на поета – от „Ковачница на мира“ до „Заветен път“. Те ни посрещат от такива човечни, облъхнати от особено очарование стихотворения като „Сянка“, „Отбой“, „Прег изгрев“, „Заря“, „Ден първи“, „Незнайният войн“, „Признателен венец“, „Кормчия“, „Нощна Прага“, „Фантазия в барок“, „Есен край езерото“, „Спомен“, „Карминената къща“, „Пътуване в приказка“ и др. Там чувството е пречистено и дълбоко, поетически-

ят израз е освободен от излишни украси, той е точен и изящен и ни връща към най-хубавите страници на незабравимата поема „На повратки в село“.

Разбира се, наивно е да се смята, че писателят може да създава непрекъснато шедьоври. В историята на литературата са познати много случаи, когато славата на един писател се изгражда главно върху едно произведение. Но след като Марангозов сам е показал висока мярка на самобитно и вълнуващо изкуство, той е научил читателите да бъдат вискателни. И те проявяват тая своя вискателност все по-често към него.

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

СЪДЪРЖАНИЕ

СТИХОТВОРЕНИЯ

ГОДИШНИ КРЪГОВЕ

- Песен за гъжда /9
- Пролетта /14
- Кварталната градина /16
- Първа пролет /20
- Лято /22
- Есен /23
- Горяни /24
- Хулигански елгии /26
- Хроника април 1923 /38
- Завръщане /40
- Заклинател /44
- Ода на моята многолика любовница /51
- Интерьори /56
- Хвърчащият пътник /61
- Влакове /65
- Самолети /71

ВЕЛИКУДЕН В АРАПОВСКИЯ МАНАСТИР

- Бричка /81
- Утринна /83
- Разпети петък /84
- Славеева вечер /85
- Залези над Стоби /87

ЛЕГЕНДА ЗА СЕЛО КЪСОВЦИ

Доколко е истина, синко... /93

ЗАНИК И ПОНИК В БАЛКАНА

- Посвещение /109
- Среща /110
- Трепети /113
- Огледало /115
- Резби /116
- Епилог /118

ПОЕМИ

РОДОСЛОВИЕ

Хвала ти, синко, да нимаш! /123

НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

- Посвещение /167
- Писмо /168
- 1. Във влака /171
- 2. Посрещане /174
- 3. Отбивка в Плачковци /177
- 4. Шейна /180
- 5. На прага /183
- Интермецо /187
- 6. В къщи /188
- 7. Софра /191
- 8. Огнище /195
- 9. Пред сън /198
- 10. Бащиния /201
- 11. Майчини жалби /204

Утро /208

12. Апокриф /209

13. Неделя /212

14. Кръчма /216

Послепис /220

15. Папагал – 1939 /220

16. Бугилник /223

17. Повест /226

18. Поздрав от Балкана /230

19. На гости в Късовци /233

Епилог /237

Итого /239

ДУМИ ЗА НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ

Цв. Атанасова Редове от биографията /243

Владимир Василев Повратки в село на един поет /245

Гео Милев Из „Поезията на младите“ /257

Петър Динев Пътят на Николай Марангозов /259

НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

Редактор на издателството
ИВАН ГРАНИТСКИ

Графичен дизайн и корица
ПЕТЪР ДОБРЕВ

Коректор
ВИОЛЕТА БОРИСОВА

Предпечатна подготовка
„АЛТЕРНАТИВА“

Формат 32/84/108
Печатни коли 17.5

Издателство
„ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“

e-mail: office@zstoyanov.com
www.zstoyanov.com

Печат
„ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА“ ЕАД



ИЗДАТЕЛСТВО „ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“

Поредица „БЪЛГАРСКА КЛАСИКА“

В 120 тома

2002 – 2005 година

Издателство „Захарий Стоянов“ предлага специална поредица – най-доброто от високата българска класика. Всеки том е придружен от статии, анализиращи от различни гледни точки творчеството на българските класици. Изданието е насочено към ученици и студенти, както и към широката българска общественост.

1. Захарий Стоянов – ЗНАЕШ ЛИ ТИ КОИ СМЕ?
2. Иван Вазов – НЕМИЛИ-НЕДРАГИ
3. Йордан Йовков – СТАРОПЛАНИНСКИ ЛЕГЕНДИ
4. Димчо Дебелянов – ЧЕРНА ПЕСЕН
5. Христо Ботев – ПОЛИТИЧЕСКА ЗИМА
6. Пею Яворов – ПЕСЕН НА ПЕСЕНТА МИ
7. Паисий Хилендарски – СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ
8. Софроний Врачански – ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ
9. Иван Вазов – ПОД ИГОТО
10. Любен Каравелов – БЪЛГАРИ ОТ СТАРО ВРЕМЕ
11. Добри Чинтулов – СТАНИ, СТАНИ, ЮНАК БАЛКАНСКИ
12. Алеко Константинов – БАЙ ГАНЬО
13. Васил Левски – НАРОДЕ????
14. Иван Вазов – ЕПОПЕЯ НА ЗАБРАВЕНИТЕ
15. Петко Славейков – ИЗВОРЪТ НА БЕЛОНОГАТА
16. Пенчо Славейков – ЕПИЧЕСКИ ПЕСНИ
17. Константин Величков – ЦАРИГРАДСКИ СОНЕТИ

18. Стоян Михайловски – КНИГА ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
19. Гео Милев – ЖЕСТОКИЯТ ПРЪСТЕН
20. Елисавета Багряна – ВЕЧНАТА И СВЯТАТА
21. Асен Разцветников – ЖЕРТВЕНИ КЛАДИ
22. Пенчо Славейков – НА ОСТРОВА НА БЛАЖЕНИТЕ
23. Димитър Талев – ЖЕЛЕЗНИЯТ СВЕТИЛНИК
24. Христо Фотев – ПЕЙЗАЖ ОТ ДУМИ
25. Любен Дилов – ПЪТЯТ НА ИКАР
26. Любомир Левчев – СТИХОВИДЕНИЯ
27. Кирил Христов – ХЕЙ, ПРОЛЕТ ИДЕ
28. Петко Ю. Тодоров – ИДИЛИИ
29. Стефан Стамболов – СВОБОДА ИЛИ СМЪРТ
30. Емануил Попдимитров – СЪНЯТ НА ЛЮБОВТА
31. Георги С. Раковски – БЪЛГАРСКИЙ ВЪПРОС
32. Захарий Стоянов – ЗАПИСКИ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ВЪСТАНИЯ т. I
33. Захарий Стоянов – ЗАПИСКИ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ВЪСТАНИЯ т. II
34. Братя Миладинови – БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ т. I
35. Братя Миладинови – БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ т. II
36. Райко Жинзифов, Григор Пърличев и Никола Козлев – ХАЙДУТ СИДЕР И ЧЕРЕН АРАП
37. Неофит Бозвели – МАТИ БОЛГАРИЯ
38. Добри Войников – КРИВОРАЗБРАНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ
39. Иван Мешекوف – ТАЛАНТЪТ КАТО ПРОМЕТЕЕВ ДАР
40. Георги Стаматов – МАЛКИЯТ СОДОМ
41. Боян Пенев – ЛИТЕРАТУРА И ИНТЕЛИГЕНЦИЯ
42. Цани Гинчев – ГАНЧО КОСЕРКАТА
43. Пеню Пенев – ДНИ НА ПРОВЕРКА
44. Георги Райчев – ГРЯХ

45. Михалаки Георгиев – МЕРАКЪТ НА ЧИЧО ДЕНЧО
46. Любен Каравелов – СВОБОДА И НЕЗАВИСИМОСТ
47. Васил Друмев – НЕЩАСТНА ФАМИЛИЯ
48. Николай Райнов – МЕЖДУ ПУСТИНЯТА И ЖИВОТА
49. Любен Каравелов – МАМИНО ДЕТЕНЦЕ
50. Петко Р. Славеيفков – БЪЛГАРСКИ ПРИТЧИ ИЛИ ПОСЛОВИЦИ И ХАРАКТЕРНИ ДУМИ
51. Светослав Минков – ДАМАТА С РЕНТГЕНОВИТЕ ОЧИ
52. Христо Смирненски – ДА БЪДЕ ДЕН
53. Константин Петканов – МОРАВА ЗВЕЗДА КЪРВАВА
54. Стоян Загорчинов – ДЕН ПОСЛЕДЕН
55. Д-р Кръстев – МЛАДИ И СТАРИ
56. Симеон Радев – СТРОИТЕЛИТЕ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ – I том
57. Симеон Радев – СТРОИТЕЛИТЕ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ – II том
58. Георги Караславов – СНАХА
59. Петър Дънов – РАЗУМНОТО СЪРЦЕ
60. Емилиан Станев – АНТИХРИСТ
61. Елин Пелин – ВЕТРЕНАТА МЕЛНИЦА
62. Емилиан Станев – КРАДЕЦЪТ НА ПРАСКОВИ
63. Елин Пелин – ПОД МАНАСТИРСКАТА ЛОЗА
64. Димитър Талев – ИЛИНДЕН
65. Димитър Талев – ГЛАСОВЕТЕ ВИ ЧУВАМ
66. Дора Габе – ПОЧАКАЙ, СЛЪНЦЕ
67. Тодор Влайков – ДЯДОВАТА СЛАВЧОВА УНУКА
68. Ангел Каралийчев – РЪЖ
69. Димитър Талев – ПРЕСПАНСКИТЕ КАМБАНИ
70. Иван Шишманов – ОТ ПАИСИЙ ДО РАКОВСКИ
71. Пею К. Яворов – В ПОЛИТЕ НА ВИТОША
72. Никола Вапцаров – ПЕСЕН ЗА ЧОВЕКА
73. Теодор Траянов – БЪЛГАРСКИ БАЛАДИ
74. Николай Лилиев – ПТИЦИ В НОЩТА

75. Спиридон Казанджиев – ПРЕД ИЗВОРА НА ЖИВОТА
76. Йордан Йовков – АЛБЕНА
77. Йордан Йовков – ПЕСЕНТА НА КОЛЕЛЕТАТА
78. Пенчо Славеифков – КЪРВАВА ПЕСЕН
79. Ламар – ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ
80. Димитър Димов – ТЮТЮН – I том
81. Димитър Димов – ТЮТЮН – II том
82. Александър Вутимски – СКИТНИКЪТ И ВРАНИТЕ
83. Рачо Стоянов – МАЙСТОРИ
84. Георги Курков – ПОЛИТИЧЕСКА ЗООЛОГИЯ
85. Илия Волен – ЧЕРНИ УГАРИ
86. Веселин Ханчев – ЖИВ СЪМ
87. Иван Пейчев – ЕСЕН НА БРЕГА
88. Антон Дончев – ВРЕМЕ РАЗДЕЛНО
89. Ивайло Петров – ХАЙКА ЗА ВЪЛЦИ
90. Антон Страшимиров – ХОРО
91. Николай Марангозов – НА ПОВРАТКИ В СЕЛО

ПРЕДСТОЯЩИ ЗАГЛАВИЯ:

92. Никола Фурнаджиев – ПРОЛЕТЕН ВЯТЪР
93. Александър Геров – ХОРА И ЗВЕЗДИ
94. Асен Златаров – СЛЪНЦЕТО И ЖИВОТЪТ
95. Иван Радославов – ИДЕИ И КРИТИКА
96. Добри Немиров – БЕДНИЯТ ЛУКА
97. Ст. А. Костов – ГОЛЕМАНОВ
98. Чудомир – НАШЕНЦИ
99. Васил Пундев – ДНЕСНАТА БЪЛГАРСКА ЛИРИКА
100. Владимир Василев – ПАНТЕИСТИ И МАНИАЦИ
101. Александър Балабанов – МЯСТОТО НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА
102. Михаил Арнаудов – БЪЛГАРСКИ ОБРАЗИ
103. Йордан Иванов – БОГОМИЛСКИ КНИГИ И ЛЕГЕНДИ

104. Иван Хаджийски – БИТ И ДУШЕВНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ
НАРОД
105. Иван Хаджийски – ОПТИМИСТИЧНА ТЕОРИЯ НА
БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
106. Христо Радевски – ПУАС
107. Сирак Скитник – СТАРО И НОВО ИЗКУСТВО
108. Константин Константинов – ПЪТ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ
109. Богомил Райнов – ЛЮБОВЕН КАЛЕНДАР
110. Валери Петров – СВОГУВАНЕ С МОРЕТО
111. Николай Хайтов – ДИВИ РАЗКАЗИ
112. Генчо Стоев – ЦЕНАТА НА ЗЛАТОТО
113. Андрей Германов – ОЦЕЛЕНИЯТ ПРИ ТЕРМОПИЛИТЕ
114. Петър Динеков – ВЪЗРОЖДЕНСКИ СТРАНИЦИ
115. Атанас Далчев – ПРОЗОРЕЦ
116. Петър Мутафчиев – ДУХЪТ НА ОТРИЦАНИЕТО
БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ
117. Васил Златарски – ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА
ДЪРЖАВА ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ
118. Димитър Благоев – НАШИТЕ АПОСТОЛИ
119. Христо Вакарелски – БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ОБИЧАИ
120. Георги Джагаров – В МИНУТИ НА МЪЛЧАНИЕ

ЗА ЗАЯВКИ И АБОНАМЕНТ
адрес на издателство „Захарий Стоянов“
София 1124, ул. „Николай Ракитин“ № 2
тел. 943-42-16; 943-32-64



Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ



Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА

Класическите произведения на българската литература са слънчевите стълбове, крепящи националното ни самосъзнание. Те са кристалните мостове на възторга, по които Отечеството ще премине през огън и страдание и ще пребъде в третото хилядолетие. Издателство „Захарий Стоянов“ предлага специална поредица – най-доброто от високата българска класика. Всеки том е придружен от статии, анализиращи от различни гледни точки творчеството на българските класици. Изданието е насочено към ученици и студенти, както и към широката българска общественост.



7 лв.